

SPEKÜLATİF SERMAYE HAREKETLERİYLE MÜCADELEDE TOBİN VERGİSİ: DÜNYA ÖRNEKLERİ ve TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİRLİĞİ

TOBIN TAX IN THE FIGHT AGAINST SPECULATIVE CAPITAL
MOVEMENTS: WORLD EXAMPLES AND ITS APPLICABILITY IN TURKEY

Halis AKSU*

ÖZ

Küreselleşme süreciyle birlikte küresel sermayenin mobilitesinin çarpıcı biçimde artması, güçlü spekülâtörlerin doğmasına ve dünya piyasalarındaki finansal işlem hacminin devasa boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Finansal işlem hacmindeki bu gelişmeler ışığında pek çok iç ve dış dinamiğe son derece duyarlı olan sıcak para ile gelişmekte olan ülkelerin kırılgan finansal yapıları birleştiğinde finansal istikrarsızlıklar kaçınılmaz hale gelmiş ve döviz kurundaki dalgalanmalar ekonomik krizlerin tipik tetikleyicisi halini almıştır. Ekonomik krizlerle mücadelede esas olanın piyasalardaki volatilitenin azaltılması olduğundan hareketle; döviz ticareti maliyetinin artırılarak kur dalgalanmalarının minimizasyonunu amaçlayan, bir paranın bir başka paraya dönüştürülmesine ilişkin spot işlemlerin vergilendirilmesi düşüncesi ilk olarak James Tobin

ABSTRACT

With the globalization process, the dramatic increase in the mobility of global capital has led to the birth of powerful speculators and the volume of financial transactions in world markets to reach enormous heights. In the light of these developments in financial transaction volume, when hot money, which is highly sensitive to many internal and external dynamics, and the fragile financial structures of developing countries are combined, financial instabilities have become inevitable and exchange rate fluctuations have become typical triggers of economic crises. The main aim of the fight against economic crises is to reduce volatility in the markets. From this point of view; James Tobin first introduced the idea of taxing spot transactions on the conversion of one currency into another, aimed at minimizing exchange rate fluctuations by increasing the cost

* Vergi Müfettiş Yardımcısı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, halis.aksu@vdk.gov.tr, ORC-ID: 0000-0003-4328-0324.

Aksu, H. (Kasım 2019). Spekülâtif Sermaye Hareketleriyle Mücadelede Tobin Vergisi: Dünya Örnekleri ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Vergi Raporu*, 242, (172-198).

tarafından 1972 yılında gündeme getirilmiştir. Spekülatif sermaye hareketlerinden doğan kur dalgalanmaları ve bunların ekonomiler üzerindeki yıkıcı etkilerine yönelik birinci en iyi çözümün uluslararası tek para birimi yaratılması olduğu hususunda görüş birliği bulunsa da; günümüz ekonomik ve siyasi şartları dikkate alındığında karşımıza Tobin Vergisi benzeri en iyi ikinci çözüm uygulamaları çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tobin Vergisi, Tobin Tax, Sıcak Para, Spekülatif Sermaye.

Jel Sınıflandırması Kodları: E62, H20.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nı takiben ortaya çıkan küreselleşme süreci, 1970'li yılların başlarında Bretton Woods para sisteminden vazgeçilmesiyle hız kazanmış; Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte ise başta gelişmekte olan ekonomiler olmak üzere tüm Dünya'yı etkisi altına almıştır. Özellikle finansal sermayenin küreselleşmesi, çeşitli arbitraj fırsatlarından yararlanarak sermayelerine sermaye katmak isteyen spekülâtörlerin baş aktör olduğu yeni bir sistemin doğmasına yol açmıştır. Finansal sermayenin mobilitesindeki sıçrama; gelişmekte olan ülkelerin adeta birbirleriyle yarışır biçimde dışa açılmaya girişmeleri ve buna paralel olarak dalgalı kur rejimini benimsemeleriyle birleştiğinde, özellikle 1980 sonrası dönemde, büyük çapta mali krizler görülmesine neden olmuştur. Gerçekten de özellikle 90'lı yıllarda küresel sermayenin rotasını çevirmesiyle birlikte "sıcak para" ile tanışan ülkeler, aşırı mobil nitelikteki bu akımların faturasını çok ağır biçimde ödemişlerdir.

Yale Üniversitesi öğretim üyesi James Tobin 1972 yılındaki bir konferansta; mali krizlerle mücadelede esas olanın piyasalardaki volatilitenin azaltılması olduğundan hareketle kısa dönem sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi gerektiği ve bu yolla maliyetlerinin artırılarak spekü-

of foreign exchange trade in 1972. Even if there is consensus that the first best solution to the devastating effects of exchange rate fluctuations arising from speculative capital movements on the economies is to create a single international currency; Considering today's economic and political conditions, Tobin Tax is the second best solution.

Keywords: Tobin Tax, Hot Money, Speculative Capital.

Gel Classification Codes: E62, H20.

latif hareketlerin önüne geçileceği önermesinde bulunmuştur. Tobin'e göre döviz işlemleri üzerinden değer esasına dayanan, tüm ülkelerde uygulanacak, ılımlı ve tek oranlı bu türden bir vergi marifetiyle bir yandan istikrar ve güven ortamı tesis edilecek öte yandan ise kalkınma ve küresel sorunlar için ek kaynak sağlanacaktır.

Çalışmamızda öncelikle küreselleşme sürecinde kısa vadeli (*spekülatif*) sermaye hareketleri üzerinde durulacak; akabinde kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülke ekonomilerine etkileri bağlamında Tobin Vergisi önerisi detaylı alt başlıklar halinde irdelenecek ve nihayet çeşitli ülkelerde Tobin Vergisi benzeri uygulamalardan bahsedilerek ülkemizde uygulanabilirliği üzerine geniş bir değerlendirmede bulunulacaktır.

1- KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SPEKÜLATİF SERMAYE HAREKETLERİ

Kısa vadeli sermaye hareketleri, ülkeler arasındaki faiz farkının yarattığı arbitraj fırsatından yararlanmak amacıyla tutulan ve çıkış hızı kabiliyeti yüksek parasal hareketlerdir. Esasen spekülatif amaçlı ve çıkış kabiliyetinin yüksek olması nedeniyle uzun vadeli sermaye hareketlerinden ayrılmaktadırlar. Bu yönüyle kısa vadeli sermaye hareketleri çoğu görüşte *sıcak para* kavramıyla ifade edilmektedir. Ancak bazı çalışmalar portföy

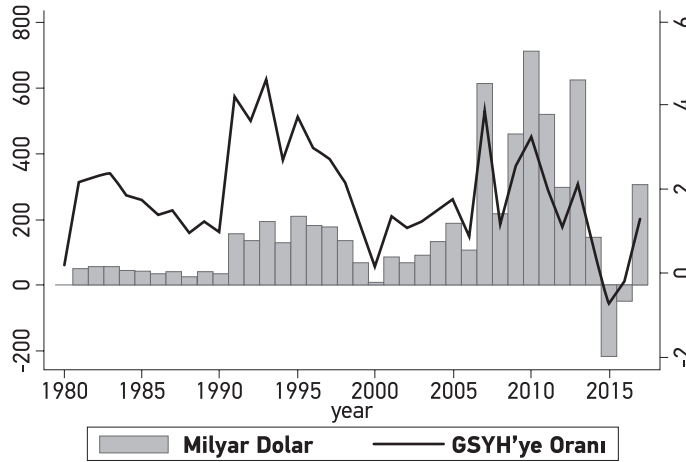
yatırımlarını ve net hata noksan kalemini de sıcak para tanımı içine almaktadır.¹

Yabancı sermaye kalemlerini vadeleri bakımından kısa vadeli kaynaklar ve uzun vadeli kaynaklar olarak sınıflandırarak incelemek gerekmektedir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar, kısa vadeli yatırımlar ve portföy yatırımlarından;² uzun vadeli yabancı kaynaklar ise uzun vadeli yatırımlar ve direkt yatırımlardan³ oluşur. Hem vade yapılarının kısa olması hem de her an nakde dönüştürülebilir olması, kısa vadeli kaynakların her an ülkeyi terk edebileceği anlamına gelmektedir.⁴ Bu kaynaklar ulusal ekonomilere döviz olarak girmekte ve genellikle 30-60-90 gün gibi kısa süreli yatırımlarda değerlendirilmek-

tedir. Spekülatif nitelikli bu fonlar; banka döviz hesapları, repo işlemleri, hazine bonoları, tahvil piyasası, hisse senetleri piyasasında değerlendirilmekte ve nihayet yine döviz olarak ülkeden çıkmaktadırlar.

Özellikle 90'lı yılları takiben teknolojik gelişmelerin de desteğiyle kısa sermaye hareketleri küresel olarak devasa hacimlere ulaşmış; son derece hassas ve mobil olması nedeniyle bilhassa gelişmekte olan ekonomiler üzerinde ciddi zararlar yaratmıştır. Aşağıda Şekil-1'de gelişmekte olan ülke ekonomilerine 1980 ila 2015 yılları arasında yönelen kısa ve uzun vadeli (net) sermaye akımlarının boyutu ve bu ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasıllarına oranı gösterilmektedir.

Şekil-1: Gelişmekte Olan Ükelere Net Sermaye Akımlar

Kaynak: IMF. "Revisiting the Determinants of Capital Flows to Emerging Markets—A Survey of the Evolving Literature". IMF Working Paper. 2018. p.18.

¹ Yasemin TÜRKER KAYA. Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi: Türkiye Örneği. DPT Yayınları. Ankara. 1998. ss.18-19.

² Portföy yatırımları; tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında uluslararası politik risk, kambiyo kuru riski, bilgi edinebilme riski gibi riskler üstlenmek suretiyle hisse senedi, tahvil vb. diğer sermaye piyasası araçlarına yapılan yatırımları ifade etmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. İMKB. Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye. İstanbul. 1994. Araştırma Yayın No: 3.)

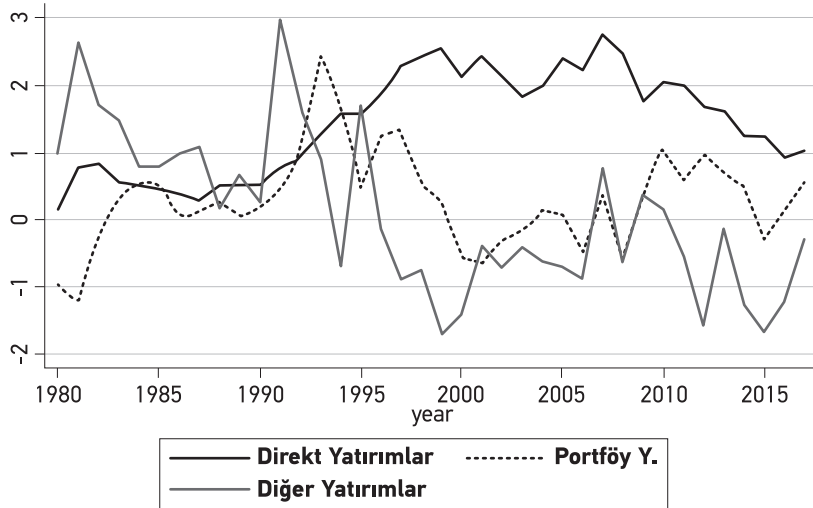
³ Bir firmanın üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya var olan üretim tesislerini satın alması doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak tanımlanmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayriye BAŞÇI NUR ve İlkay DİLBER. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları". Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. Cilt:32. Sayı:2. 2017. Ss.15-45.) Belirleyen Temel Unsurlar

⁴ Ali ALP. Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye. İMKB Yayınları. İstanbul. 2002. s.123.

Şekil-1'deki veriler incelendiğinde; gelişmekte olan ülkelere yönelen net sermaye akımları 1990 öncesi yıllarda 50 milyar \$ civarında seyretmesine karşın 2007 yılı itibarıyla 600 milyar \$ düzeylerine; 2010 yılında ise 719 milyar \$ ile zirve noktasına ulaşmıştır. Bir başka deyişle; 80'li yılların başında gelişmekte olan ülkelere yönelen net sermaye akımlarının bu ülkelerin GSYH'larına oranı %1'den az iken, 1990'ların ortalarında bu oran %4 seviyesinin üzerine çıkmıştır. Ayrıca yine Şekil-1'de 2000 ve 2008 küresel krizlerini net sermaye akımlarındaki dramatik düşüşlerle gözlemlemek mümkündür.

Şüphesiz ki gelişmekte olan ülkelere yönelen ve küreselleşme süreciyle birlikte çarpıcı bir artış gösteren net sermaye akımlarının en az boyutu ve GSYH'lara oranı kadar bileşiminin de önemi bulunmaktadır. Zira konumuzla yakından ilgisi bulunan ve aşırı mobiliteye haiz kısa vadeli sermaye akımlarının boyutlarını kavramak bakımından mutlak suretle Şekil-1'de verilen tablonun kompozisyonuna bakılması gerekmektedir. Aşağıda yer alan Şekil-2'de 1980 ila 2015 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere yönelen net sermaye akımlarının bileşimine yer verilmiştir.

Şekil-2: Gelişmekte Olan Ülkelere Net Sermaye Akımlarının Kompozisyonu (% GSYH)

Kaynak: IMF. 2018. p.19.

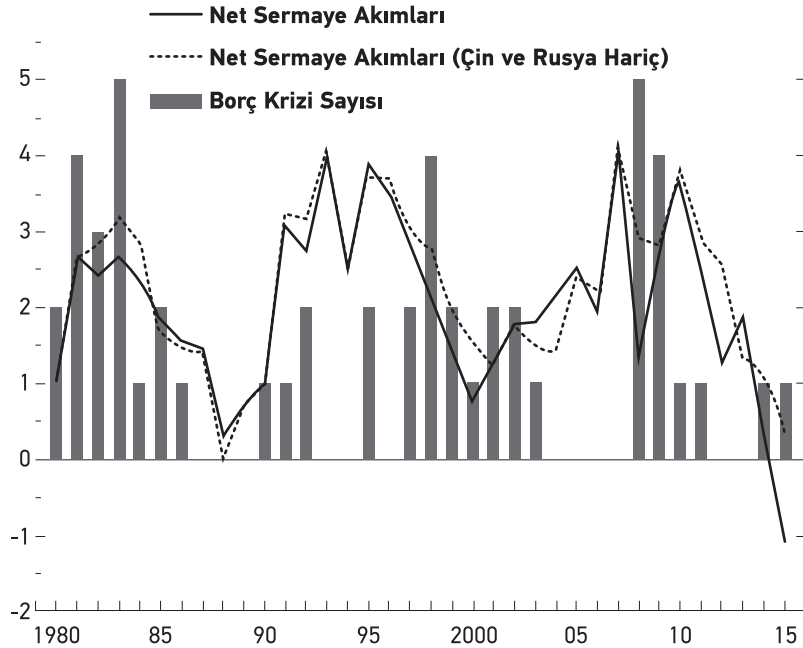
Şekil-2'de, gelişmekte olan ülkelere yönelen net sermaye akımları bileşiminin 1980 ila 2015 arasında yıllar itibarıyla göstermiş olduğu değişim açıkça görülmektedir. Zira 90'lı yılların başlarına kadar diğer yatırımlar kalemi doğrudan yatırımlar kaleminin üzerinde seyretmişken; bu yıldan itibaren doğrudan yatırımlar devamlı olarak diğer yatırımlar ve portföy yatırımlarından fazla gerçekleşmiştir. Ancak yine şekilden görüleceği üzere özellikle portföy yatırımları ve diğer yatırımlar toplam sermaye hareketleri içerisinde önemli bir paya sahiptir. 1990'lı yılların ortasında

gelişmekte olan ülkelerin GSYH'larının %2'sinin üzerinde olan portföy yatırımları, 2010 yılı itibarıyla %1 seviyelerinde seyretmiştir. Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer husus ise doğrudan yatırımların portföy yatırımları ve diğer yatırımlara nazaran daha istikrarlı bir görünüm sergilediğidir. Şekil-2'de görüleceği üzere gerek portföy yatırımları ve gerekse de diğer yatırımlarda yıllar itibarıyla ortaya çıkan sert dalgalanmalar (volatilité), bunların aşırı mobil yapılarından kaynaklanmakta ve bu da istikrarsız bir grafik görünümüne neden olmaktadır.

Şekil-1 ve Şekil-2’de ortaya konulan bu yeni küresel yapı ile birlikte 1980 sonrası dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkelere, çok sayıda borç kriziyle karşılaşmıştır. Aşırı mobil yapıdaki sıcak parada ekonomik, mali, sosyal, askeri ve siyasi nedenlerle görülen ani geri çekilmeler, döviz rezervi konusunda sınırlı kaynaklara sahip olan ekonomileri dış borçlarını ödemeleri nokta-

sında ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Gerçekten de literatürde net sermaye girişlerindeki düşüşler sıklıkla borç krizleriyle ilişkilendirilmektedir. Aşağıdaki Şekil-3 yardımıyla 1980 ila 2015 yılları arasındaki net sermaye akımlarının GSYİH cinsinden değişimi ile aynı yıllarda küresel bazda ortaya çıkan borç krizi sayılarını mukayese etmek mümkündür.

Şekil-3: Gelişmekte Olan Ükelere Net Sermaye Akımları (%GSYH) ve Borç Krizi Sayıları

Kaynak: IMF. "World Economic Outlook. April 2016 : Too Slow for Too Long". World Economic and Financial Surveys. Washington. 2016. p.64.

Şekil-3'te ilk dikkati çeken husus gelişmekte olan ülkelere vukuu bulan borç krizlerinin belirli bir döngü çerçevesinde tekrar ettiğidir. Dikkat edilecek olursa; örneğin 1980, 1990 2000 ve 2010 yıllarında belirli bir periyot halinde grafik görünümü kendini tekrarlar niteliktedir. Yine tabloda; gelişmekte olan ülkelerdeki borç krizi sayısı arttıkça, bu ülkelere net sermaye çıkışları görülmektedir. Örneğin borç krizlerinin en çok yaşandığı 1983, 1998 ve 2008 yıllarında, net sermaye akımlarında negatif yönlü keskin hareketler (*sermaye kaçıışı*) gerçekleşmiştir.

Daha önce de belirtildiği üzere gelişmekte olan ülkelere finansal serbestleşme ve küresel piyasalarla bütünleşme 1990'lı yıllarda başlamıştır. Zira bu ülkelerin dış sermayeden yararlanarak tasarruf ve ödemeler dengesi açıklarını kapatma ve finans sektörüne uluslararası rekabet gücü kazandırarak bu sektörün etkinliğini artırma amaçları, finans piyasalarının serbestleştirilmesinde kilit rol oynamıştır. Bunun yanında bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler sonucunda işlem maliyetlerinin azalması 1990'lardaki söz konusu süreci hızlandırmış ve nihayet özel ser-

maye akımlarının bu ülkelere hareketi yüksek hacimlerle başlamıştır.⁵ Pek tabiidir ki bu süreç boyunca ulusal otoritelerin (hükümetlerin) söz konusu finansal hareketleri kontrol kabiliyetleri son derece azalmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte sermaye hareketliliği ve buna paralel olarak finans piyasalarının önemi

daha da artmış ve uluslararası sermaye kontrollerden neredeyse tamamen kurtularak serbestçe dolaşabilir hale gelmiştir. Bunun boyutlarının anlaşılabilmesi bakımından aşağıdaki Tablo-1’de 2001 yılı sonrası Dünya üzerindeki günlük ortalama döviz işlem hacimleri verilmiştir.

Tablo-1: Dünya’da Günlük Ortalama Döviz İşlem Hacmi (Milyar \$)

Enstrüman	2001	2004	2007	2010	2013	2016
Spot İşlemler	386	631	1.005	1.489	2.047	1.652
Doğrudan Vadeli Sözleşme	130	209	362	475	679	700
Swap İşlemleri	663	975	1.745	1.802	2.294	2.460
Opsiyonlar ve Diğer Ürünler	60	119	212	207	337	254
TOPLAM	1.239	1.934	3.324	3.973	5.357	5.066

Kaynak: BIS Monetary and Economic Department. “Triennial Central Bank Survey: Foreign exchange turnover in April 2016”. (<https://www.bis.org/publ/rpfx16fx.pdf>). Erişim Tarihi: 27.05.2019. p.9.

Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) verilerine göre 2000’li yılların başında tüm Dünya ekonomilerinde 1,2 trilyon Amerikan Doları civarında olan günlük ortalama döviz işlem hacmi, 2016 yılı itibarıyla 5 trilyon Dolar’ı aşmış durumdadır. Bunun boyutunun daha iyi kavranması bakımından şu şekilde ifade etmek mümkündür: Amerika Birleşik Devletleri’nin 2016 yılı gayri safi milli hasılası 18,62 trilyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna göre 2016 yılında Dünya üzerinde yalnızca üç buçuk günde el değiştiren döviz miktarı, Amerikan ekonomisinin aynı yıl toplam üretimine denk düşmektedir.

Özetle; küreselleşme süreciyle birlikte küresel sermayenin mobilitesinin çarpıcı biçimde artması, güçlü spekülörlerin doğmasına ve dünya piyasalarındaki finansal işlem hacminin devasa boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Finansal işlem hacmindeki bu gelişmeler ışığında pek çok iç ve dış dinamiğe son derece duyarlı olan sıcak

para ile gelişmekte olan ülkelerin kırılgan finansal yapıları birleştiğinde finansal istikrarsızlıklar kaçınılmaz hale gelmiş ve döviz kurundaki dalgalanmalar finansal (mali) krizlerin tipik tetikleyicisi halini almıştır.

2- JAMES TOBİN KİMDİR?

1918 yılında Illinois’te dünyaya gelen James Tobin, 1935’te Harvard Üniversitesi’nde lisans eğitimine başlamış ve 1939 yılında Keynes’in “İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı çalışmasının kritik bir incelemesi olan “İradi Olmayan İşsizlik Durumunda Dengenin Varlığının Mekanizması” (*Mechanism For Introducing Equilibrium Involuntary Unemployment*) isimli bitirme teziyle üniversiteyi birincilikle bitirmiştir. Tobin; 1940’ta yüksek lisans derecesini alır almaz Paul Samuelson, Lloyd Metzler, Abram Bergson, Richard Musgrave ve Richard M. Goodwin gibi isimlerle eş dönemde doktora öğrenimine baş-

⁵ Jonk H. PARK. “Globalization of Financial Markets and The Asian Crisis: Some Lessons for Third World Developing Countries”. Journal of Third World Studies Americas. Vol.19. 2002. p.3.

lamıştır. 1941'de Washington DC'de Fiyat Kontrol Yönetimi ve Sivil İkmal Ofisi (*Office of Price Administration and Civilian Supply*) ve Savaş Yönetim Kurulu'nda (*The War Production Board*) çalışmak için doktora öğrenimine ara veren Tobin, sonraki yıl A.B.D.'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmesiyle Birleşik Devletler Donanması'nda askere alınmış ve savaş boyunca bir Destroyerde subay olarak görev yapmıştır. Savaş sona erince Harvard'da dönmüş ve Joseph Schumpeter'in danışmanlığında yazdığı harcama fonksiyonlarıyla ilgili bitirme tezi ile doktora unvanını almıştır.⁶

1950'de Tobin, kariyerinin geri kalan kısmını geçireceği Yale Üniversitesi'nde göreve başlamış ve 1957'de burada profesör unvanına hak kazanmıştır. 1961 ve 1962 yıllarında J.F. Kennedy'nin Ekonomi Danışmanları Kurulu'nda (*Council of Economic Advisors*) görev alan Tobin aynı zamanda ekonomi uzmanı ve politika danışmanı olarak hizmet vermiş ve nihayet 1982 yılında finansal ve mali piyasalara olan katkılarından dolayı Nobel İktisat Ödülü'ne layık görülmüştür. 1988 yılına kadar Yale Üniversitesi'ndeki görevine devam eden Tobin, daha sonraki yıllarda da ders vermeye ve yazılarına devam etmiş; 2002 yılında ise aramızdan ayrılmıştır.

3- TOBİN VERGİSİ ÖNERİSİ

Mali krizlerle mücadelede esas olanın piyasalardaki volatilitenin azaltılması olduğundan hareketle; döviz ticareti maliyetinin artırılarak kur dalgalanmalarının minimize edilmesini amaçlayan, bir paranın bir başka paraya dönüştürülmesine ilişkin spot işlemlerin vergilendirilmesi düşüncesi ilk olarak James Tobin tarafından 1972

yılında gündeme getirilmiştir.⁷ Tobin; Bretton Woods Sistemi'nin çöküşünün hemen ardından 1972 yılında verdiği bir konferansta döviz kurlarındaki oynaklığı minimize etmek, ülkelerin makroekonomik performansına yardımcı olmak ve bu vergiden sağlanan gelirle de uluslararası kalkınma çabalarına katkıda bulunmak için spot döviz işlemleri üzerine değer esasına dayanan, düşük oranlı ve bütün ülkeler için geçerli olacak %0,1 ile %1 arasında tek oranlı bir döviz işlem vergisi uygulanması gerektiğini belirtmiştir.⁸ Bu yolla; sermaye giriş ve çıkışlarının cüz'i bir vergiye tabi tutulması halinde uzun vadeli yatırımlar ve dış ticaret üzerinde ihmal edilebilir olumsuz etkiler meydana gelse bile, ekonomik krizlere yol açan kısa vadeli spekülasyon sermaye akımları üzerinde önemli bir vergi yükü oluşturularak bu tip akımlar cezalandırılabilir.⁹

Gerçekten de Tobin Vergisi'nin temel argümanı, ulusal ekonomilere yönelen kısa vadeli (spekülasyon) yabancı sermayenin önüne geçmek ve dolayısıyla küresel ekonomilerin döviz kuru kaynaklı krizlerden korunmasını tesis etmektir. Tobin'in, kendi ifadesiyle "*finansal sistemin aşırı yağlanmış çarkları arasına bir miktar kum serpmek*" şeklinde özetlediği bu vergi ile her ne kadar spekülasyon sermaye hareketlerinin yanında uzun vadeli (doğrudan-direkt) yatırımlar üzerine de ek bir maliyet yüklense de, bu ihmal edilebilir ve önemsenmeyecek nitelikte bir yan etki olacaktır. Esasında Tobin Vergisi'ni "sermaye kontrolleri" sınıfındaki uygulamalardan ayıran temel nokta da budur. Başka bir deyişle; kısa vadeli sermaye hareketleri kadar uzun vadeli sermaye hareketlerini de engelleyen ve bu yolla istikrar bozucu

⁶ Vikipedi. "James Tobin". (https://tr.wikipedia.org/wiki/James_Tobin). Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2019.

⁷ Celali YILMAZ. "Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi". *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*. Sayı:24. Mayıs-Haziran 2002. s.183.

⁸ Hüseyin ŞEN ve İsa SAĞBAŞ. *Vergi Teorisi ve Politikası*. Barış Arkan Yayınları. Ankara. 2017. s.478.

⁹ Ahmet TEKİN ve İstiklal Y. VURAL. "Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri". *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*. (Ed. Can Aktan. Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural). Seçkin Yayınevi. Ankara. 2006. s.84.

olarak nitelendirilen sermaye kontrollerinin aksine Tobin Vergisi, uzun vadeli yatırımlar üzerinde önemsenmeyecek (ihmal edilebilir) bir maliyet yüklemekte ve asıl yükü kısa vadeli işlemler üzerinde oluşturmaktadır.

Tobin ilk olarak vergiyi; ulusal para otoritelerinin kaybetmiş oldukları özerkliklerini yeniden tesis etmek için ve likit sermayenin giderek artan uluslararası hareketliliğine karşı önermiştir.¹⁰ Daha sonra 1990'lı yıllarda yaşanan finansal istikrarsızlıklar ve döviz kuru kaynaklı kriz deneyimleri, döviz kuru oynaklığını kontrol altına almanın muhtemel bir yolu olarak Tobin Vergisi'ne olan ilginin artmasına yol açmıştır. Bu ilgi, uluslararası girişimler ve ulusal hükümetler için gelir kaynağı olarak böyle bir verginin artan potansiyeli ile daha da güçlenmiştir.¹¹

Küresel finans konjonktürünü Tobin Vergisi önerisine götüren süreci sade bir biçimde yorumlayan Eğilmez'e göre;¹² sermaye hareketlerinin küresel çapta serbest hareket etmeye başlaması, özellikle gelişme yolundaki ekonomilerde sıcak para olgusunun yaşanmasına ve kısa sürede yüksek faiz ya da yüksek getiriden para kazanmak isteyen spekülâtörlerin bu ülkelere yatırım yapmaya başlamasına neden olmuştur. Ancak kurların aleyhte çalışması ve risklerin yükselmeye başlaması bu ülkelerden çıkışları beraberinde getirmiştir. Sıcak para bu ekonomilere girişte nasıl ciddi bir fırsat (kaynak) yaratmışsa çıkışta da büyük sorunlar yaratır hale gelmiştir. Tobin vergisi, bu gibi sıcak para çıkışlarında bir engel oluşturmayı, sistemi bir anlamda dengelemeyi amaçlayan bir vergi önerisi olarak ortaya

atılmış; böylece kısa vadeli yabancı sermayenin vergilendirilmesi suretiyle sıcak paranın yerine uzun vadeli yabancı fonların gelmesi ve ani kaçışlar noktasında ekonomiyi olumsuz etkilememesi hedeflenmiştir.

4- TOBİN VERGİSİ'NİN AMAÇ ve FONKSİYONLARI

Çalışmamızın önceki bölümünde de ifade edildiği üzere; Tobin Vergisi önerisinin temelinde kısa vadeli (spekülâtif) sermaye hareketleri üzerinde ek bir maliyet yaratmak suretiyle bunları caydırma ve bu yolla bir yandan ulusal para otoritelerini güçlendirme öte yandan ise küresel etkileri bulunan finansal krizleri önleme amacı yatmaktadır. Tobin'e göre mali krizlerle mücadelede esas olan piyasalardaki volatilitenin azaltılması olduğundan kısa dönem sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi ile bu işlemlerin maliyeti artacak ve spekülâtif hareketler azalacaktır. Bunun sonucunda bir yandan istikrar ve güven tesis edilecek öte yandan ise devletler için ek kaynak doğacaktır.¹³

Ekonomik istikrarı bozan, finansal ve sosyal krizlere neden olan, ülkelere daha iyi politikalarını uygulaması için yeterli zamanı tanımayan ve küreselleşme sürecini tehdit eden istikrar bozucu spekülasyonları gidermek için vergilendirme yoluyla etkin bir cezalandırma mekanizmasının sadece ekonomik bir bakış açısından değil, bilhassa sosyal adalet perspektifinden de geçerli olduğu yönündeki varsayımlar bu işlemler üzerinden vergi alınmasının esas gerekçesini teşkil etmektedir.¹⁴ Gerçekten de; örneğin Asya Kri-

¹⁰ James TOBIN. The New Economics One Decade Older. New Jersey: Princeton University Press. 1974. p.85.

¹¹ John Grieve SMITH. "Exchange Rate Instability and the Tobin Tax". Cambridge Journal of Economics. Vol:21. Issue:6. November 1997. p.745.

¹² Mahfi EĞİLMEZ. "Kendime Yazılar: İmkânsız Üçleme ve Türkiye'nin Durumu". (<http://www.mahfiegilmez.com/> 2013/08/imkansiz-ucleme-ve-turkiyenin-durumu.html). Erişim tarihi: 29 Mayıs 2019.

¹³ James TOBIN. "A Proposal for International Monetary Reform". The Eastern Economic Journal. Vol:4. 1978. pp. 153-159.

¹⁴ Turgay KIR. Finansal İstikrarsızlıkların Önlenmesinde Alternatif Bir Araç Olarak Tobin Vergisi Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta. 2018. s.136.

zi'nin yalnızca ekonomik değil, başta suç ve şiddet eylemlerinin artması, enflasyon, yoksulluk ve refah kaybı gibi pek çok sosyal sonucu olmuştur. Bu kapsamda finansal krizleri yalnızca ekonomik veya mali etkileri üzerinden değerlendirerek sosyal etkilerini göz ardı etmek mümkün değildir.

Tobin Vergisi mali amaçlı değil; sigara ve içki üzerine getirilen tüketimi cezalandırıcı vergilerde olduğu gibi, yapılması tercih edilmeyen iktisadi işlemleri cezalandırarak o işlemlerin yapılmasını caydırmaya çalışan bir vergi türüdür. Tobin Vergisi uygulandıktan sonraki aşamada elde edilecek gelirin o işlemde zarar görenlere tahsisi, uygulamanın mantığını yok edecektir. Bu nedenle, verginin getirilme nedeni olan dalgalanmalardan zarar görenler için esas fayda, vergi gelirin tahsisi ile zararın tazmini değil, zararın oluşmamasıdır. Zira böyle bir verginin tam ve etkin olarak uygulanması halinde elde edilecek vergi geliri sıfır olacaktır.¹⁵

Tobin Vergisi'nin yukarıda detaylı olarak açıklanmaya çalışılan temel amacının yanı sıra bir takım tali fonksiyonları da mevcuttur. Bu tali fonksiyonları kısaca şöyle açıklamak mümkündür:

- *Finansman Sağlama Fonksiyonu:* Şüphesiz ki Tobin Vergisi önemli bir gelir yaratma kapasitesine sahiptir. Bu uygulama sonucunda elde edilecek hasılatın çeşitli uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla küresel nitelikteki kamusal sorunlara (çevre ve sağlık sorunları, yoksullukla mücadele, göç, terör vs.) tahsisi pek tabii mümkündür.
- *Mali Tampon Fonksiyonu:* Tobin Vergisi; özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ulusal para otoritelerinin, para politikalarını belirleme ve uygulama noktasında spekü-

latif yabancı para hareketlerine (kur değişkenine) olan bağımlılıklarını azaltacak ve böylece makroekonomik hedeflerine yönelik politikalarında manevra kabiliyetlerini artıracak bir uygulama olarak ön plana çıkmaktadır.

- *Vergilemede Eşitlik ve Adalet Fonksiyonu:* Bilindiği üzere finansal sermaye büyük ölçüde yüksek gelir düzeyindeki kişi ve kurumların elindedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen finansal işlemler ve özellikle de döviz hareketleri, küreselleşmenin de etkisiyle, vergilendirilmesi oldukça güç bir alan haline almıştır. Bu yönüyle ele alındığında Tobin Vergisi'nin, yüksek gelir düzeyindeki kişi ve kurumların uhdesindeki sermaye hareketlerini konu alması nedeniyle, vergilemede eşitlik ve adalet ilkelerinin sağlanmasına hizmet edeceğini söylemek mümkündür.
- *Uluslararası Eşgüdüm ve İşbirliğini Sağlama Fonksiyonu:* James Tobin'e göre, söz konusu verginin başarılı bir şekilde amacına hizmet edebilmesi, mutlak suretle tüm ülkelerce ve eşgüdümlü olarak uygulanmasına bağlıdır. Bu kapsamda düşünüldüğünde Tobin Vergisi'nin, uluslararası spekülatif sermaye hareketlerinin yıkıcı etkileriyle mücadelede ülkeler arası koordinasyon ve işbirliğini artıracığı noktasında şüphe bulunmamaktadır.

Görüleceği üzere küresel döviz ticareti üzerinden alınması önerilen Tobin Vergisi'nin pek çok fonksiyonu bulunmaktadır. Bu verginin temel amacı, spekülatif döviz işlemlerinin cezalandırılması¹⁶ ve bu yolla döviz kuru dalgalanmalarından kaynaklanan finansal krizlerin önüne geçilmesi-

¹⁵ Burcu ZENGİN. Küresel Sermaye Hareketlerinin Yönetilmesinde Tobin Vergisi ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. 2015. ss.61-62.

¹⁶ Salih ÖZEL. "Globalleşme (Küreselleşme) ve Vergi İlişkisi". Yaklaşım. Yıl: 6. Sayı: 72. Aralık 1998. s. 17.

dir. Öte yandan Tobin Vergisi'nin tali fonksiyonları olarak ise gelir sağlama, mali tampon oluşturma, vergilemede eşitlik ve adaleti sağlama ve uluslararası koordinasyon ve işbirliğini sağlama fonksiyonlarını sıralamak mümkündür.

5- TOBİN VERGİSİ'NİN ÖZELLİKLERİ

Tobin Vergisi'ne teorik olarak değindikten ve verginin amaç ve işlevlerini ifade ettikten sonra verginin konusu, matrahı, oranı, tarh ve tahsili gibi uygulamaya yönelik hususlar üzerinde durmakta fayda bulunmaktadır.

Tobin Vergisi'nin konusunu ülkeye döviz olarak gelen kısa vadeli (spekülatif) sermaye ve fonlar teşkil etmektedir. Yani vergilendirilecek işlemler, kısa vadeli ve spekülatif nitelikteki döviz hareketleridir. Bu bağlamda direkt (doğrudan) yatırım amacıyla ülke ekonomisine yönelen uzun vadeli sermaye girişleri, verginin konusuna girmemektedir. Her ne kadar James Tobin tarafından ortaya atılan ilk öneride verginin konusu olarak dönemin koşulları gereği spot piyasalarda gerçekleşen döviz işlemleri belirlenmişse de; günümüz finans dünyasında future, forward, swap ve opsiyon piyasalarının boyutu düşünüldüğünde, muhtemel bir Tobin Vergisi uygulamasının bu piyasalarda gerçekleşen döviz işlemlerini de kapsayacak şekilde düzenleneceği tabiidir. Yani burada konu, kısa vadeli yabancı sermaye girişlerini vergilendirmek olduğundan işlemin hangi piyasada gerçekleştiğinin bir önemi bulunmamaktadır. Yegâne koşul; vergilendirilecek dövizin kısa vadeli kazanç sağlama gayesiyle yurda giriş yapmasıdır. Ancak Tobin Vergisi'nin konusunun tespiti noktasında birtakım zorluklar bulunmaktadır. Verginin temel amacına ulaşabilmesi için tabanının geniş tutulması gerekmekte ve bu doğ-

rultuda orijinal önermede tüm döviz işlemlerini kapsayacak şekilde uygulanması gerektiği ifade edilmişse de; esasında vergiden müstesna olacak bir takım işlemlerin doğru belirlenmesi gerekmektedir. Müstesna işlemlere örnek olarak yabancı turistler tarafından döviz bürolarında yapılan küçük meblağlı döviz alım satımları ile hane halkı sakinlerince yapılan bu türden işlemleri saymak mümkündür.

Tobin Vergisi'nin matrahı, ülkeye döviz olarak gelen kısa vadeli ve spekülatif amaçlı sermaye ve fonların geliş tarihinde geçerli olan döviz kuru üzerinden hesaplanan toplam tutarı olup; söz konusu vergi, dövizin bozdurulduğu ya da yatırıldığı banka ya da finans kuruluşu tarafından tarh edilecek ve bir bordro ile bağlı bulunan vergi dairesine bildirilerek ödenecektir.¹⁷

James Tobin ilk çalışmalarında düz ve %0,1 ile %0,5 arasında değişen oranda bir vergi önermiştir. Daha sonraki çalışmalarında ise bu oranın %1'e kadar yükseltilebileceğini; son olarak ise %2 olarak uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Muhtemel bir Tobin Vergisi uygulamasına ilişkin olarak verginin oranının ne olacağı hususunda çok sayıda öneri ve çalışma mevcuttur. Ancak özetle ifade etmek gerekirse genellikle %0,1 ile %2 arasında değişen ılımlı oranlar önerilmektedir. Oran tespitinde piyasanın işleyişinin olumsuz etkilenmemesi, fizibilitenin sağlanması gibi unsurlar dikkate alınmış ve uluslararası nitelikte olan tek oranlı bir vergi uygulamasında görüş birliğine varılmıştır. Böylelikle sermayenin daha az vergi uygulanan yerlere kaçması şeklindeki aşınmaların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.¹⁸

6- BİR ÖRNEKLE TOBİN VERGİSİ

Çalışmamızın bu bölümüne kadar yapılan açıklamalar doğrultusunda Tobin Vergisi ile

¹⁷ Selahattin TUNCER. "Tobin Vergisi (Genel Değerlendirme)". E-Yaklaşım. Sayı:170. Şubat 2007. (<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=7322>). Erişim tarihi: 30 Mayıs 2019.

¹⁸ Berrak ATİLA. "Tüm Yönleriyle Tobin Vergisi-2". E-Yaklaşım. Sayı:233. Mayıs 2012. (<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=13949>). Erişim tarihi: 30 Mayıs 2019.

amaçlanan ek maliyeti ve bunun caydırıcılık etkisini basit bir örnek üzerinde göstermekte fayda olduğu düşüncesindeyiz. Örnekte bir spekülâtörün döviz kuru beklentisinin tam olarak gerçekleştiği, eksik gerçekleştiği ve aksi yönde gerçekleştiği şeklinde üç farklı senaryo üzerinde durulacaktır.

(A) spekülâtörünün, gün itibarıyla 1 \$=5,47 TL olan döviz kurunun, 1 \$=5,00 TL olacağı beklentisi içerisinde olduğunu; bu beklentisine ilişkin 1.000.000 \$'lık işlem yapmayı planladığını varsayalım. Bu kapsamda bay (A), 1.000.000 \$ ile 5.470.000 TL satın alacaktır. Burada %0,5 oranında Tobin benzeri bir döviz işlem vergisi uygulanması halinde bay (A) söz konusu bedel üzerinden $(1.000.000 \$ \times \%0,5)$ 5.000 \$ karşılığı Türk Lirası cinsinden vergi ödemek zorunda kalacaktır.

- **Varsayım-I:** Bay (A)'nın beklentisinin tam olarak gerçekleştiği; yani döviz kurunun 1 \$=5,00 TL olduğu bir senaryoda, Bay (A) elinde bulunan 5.470.000 TL ile $(5.470.000 / 5,00)$ 1.094.000 \$ satın alacaktır. Bu işlem üzerinden de Bay (A)'nın ödemesi gereken vergi, $(1.094.000 \$ \times \%0,5)$ 5.470 \$ karşılığı Türk Lirası olacaktır. Eğer ülkede Tobin benzeri bir döviz işlem vergisi uygulanmaması halinde Bay (A)'nın alım-satımdan doğan kazancı $(1.094.000 \$ - 1.000.000 \$)$ 94.000 \$; karlılığı ise $([94.000 \$ / 1.000.000 \$] \times 100)$ % 9,40 olacaktır. Ancak Bay (A) gerek TL satın alırken (5.000 \$) ve gerekse de dolar satın alırken (5.470 \$) toplamda 10.470 \$ karşılığı Türk Lirası vergi ödemiştir. Bu vergiyi alım-satım kazancından düştüğümüzde Bay (A)'nın net kazancı $(94.000 \$ - 10.470 \$)$ 83.530 \$; karlılığı ise %8,35 düzeyine gerilemektedir.
- **Varsayım-II:** Bay (A)'nın beklentisinin eksik olarak gerçekleştiği; örneğin döviz kurunun 1 \$=5,33 TL olduğu bir senaryoda, Bay (A) elinde bulunan 5.470.000 TL ile $(5.470.000 / 5,33)$ 1.026.266 \$ satın alacaktır. Bu işlem

üzerinden de Bay (A)'nın ödemesi gereken vergi, $(1.026.266 \$ \times \%0,5)$ 5.131 \$ karşılığı Türk Lirası olacaktır. Eğer ülkede Tobin benzeri bir döviz işlem vergisi uygulanmaması halinde Bay (A)'nın alım-satımdan doğan kazancı $(1.026.266 \$ - 1.000.000 \$)$ 26.266 \$; karlılığı ise $([26.266 \$ / 1.000.000 \$] \times 100)$ % 2,62 olacaktır. Ancak Bay (A) gerek TL satın alırken (5.000 \$) ve gerekse de dolar satın alırken (5.131 \$) toplamda 10.131 \$ karşılığı Türk Lirası vergi ödemiştir. Bu vergiyi alım-satım kazancından düştüğümüzde Bay (A)'nın net kazancı $(26.266 \$ - 10.131 \$)$ 16.135 \$; karlılığı ise %1,61 düzeyine gerilemektedir.

- **Varsayım-III:** Bay (A)'nın beklentisinin aksi yönde gerçekleştiği; örneğin döviz kurunun 1 \$=5,55 TL olduğu bir senaryoda, Bay (A) elinde bulunan 5.470.000 TL ile $(5.470.000 / 5,55)$ 985.585 \$ satın alacaktır. Bu işlem üzerinden de Bay (A)'nın ödemesi gereken vergi, $(985.585 \$ \times \%0,5)$ 4.928 \$ karşılığı Türk Lirası olacaktır. Eğer ülkede Tobin benzeri bir döviz işlem vergisi uygulanmaması halinde Bay (A)'nın alım-satımdan doğan zararı $(985.585 \$ - 1.000.000 \$)$ 14.415 \$; zarar oranı ise $([14.415 \$ / 1.000.000 \$] \times 100)$ % 1,44 olacaktır. Ancak Bay (A), bu zarara ek olarak ayrıca, gerek TL satın alırken (5.000 \$) ve gerekse de dolar satın alırken (4.928 \$) toplamda 9.928 \$ karşılığı Türk Lirası vergi ödemiştir. Bu vergiyi alım-satım zararına eklediğimizde Bay (A)'nın toplam zararı $(14.415 \$ + 9.928 \$)$ 24.343 \$; zarar oranı ise %2,43 düzeyine yükselmektedir.

Yukarıda yer alan birinci senaryoda; %0,5 oranında Tobin benzeri bir döviz işlem vergisi uygulanarak spekülâtörün karlılığı %9,4 seviyesinden %8,35 seviyesine; yani yaklaşık %1 oranında aşağı çekilmiştir. Bu noktada akıllara gelen soru karlılıktaki söz konusu düşüşün caydırıcılığı noktasındadır. Zira bu senaryoda spekülâtör ha-

len %8,35 gibi gayet makul bir oranda kar elde etmektedir. Tobin vergisine yönelik eleştirilerin başında tam da bu husus gelmektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse; ılımlı oranda uygulanacak olan bir Tobin Vergisi'nin, spekülörlerin beklentilerinin tam olarak gerçekleştiği bir durumdaki caydırıcılığı hususunda tereddüt bulunmaktadır.

İkinci senaryoda ise spekülörün beklentisi eksik gerçekleşmiş ve bunun sonucunda karlılığı %2,62 seviyesinden %1,61 seviyesine düşmüştür. Buradaki düşüş de %1 seviyesinde gibi görünse de; bu %1'lik düşüş %2,62'ye oranlandığında %38'lik bir karlılık kaybı anlamını taşımaktadır. Gerçek hayatta spekülörlerin beklentilerinin tam olarak gerçekleşmemesi zaten bir risk faktörü iken; çok düşük oranda bir Tobin Vergisi uygulamasıyla bu risk daha da artırılmış olmaktadır. Psikolojik faktörlerde dikkate alındığında %38'lik bir karlılık kaybının spekülörlerin kararlarında etkili olacağını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Üçüncü; yani spekülörün beklentisinin aksi yönde gerçekleştiği bir senaryo da gayet olası bir başka durumdur. Burada spekülörün zaten alım-satım nedeniyle doğan zararına ek olarak bir de zarar etmiş olsa dahi ödemiş olduğu vergi söz konusudur. Zira Tobin Vergisi bir işlem vergisi olduğundan, alım-satım işleminin karlılığı ile ilgilenmemektedir. Bu durumda spekülörün % 1,44 olan zarar oranı, %2,43 düzeyine; yani neredeyse iki katına yükselmektedir. Esasında Tobin Vergisi'nin risk artırıcı yönünü en iyi biçimde gösteren örnek de bu senaryodur. Gerçekten de spekülörlerin döviz kuru kaynaklı zarar riskine ek olarak, bir de bu işlemler nedeniyle ödeyecek oldukları vergi dikkate alındığında, risk algılarının ciddi biçimde etkilenmesi muhtemel görünmektedir.

7- TOBİN VERGİSİ'NİN TAHMİNİ HASILATI

Tobin Vergisi'nin temelinde kısa vadeli (spekülatif) sermaye hareketleri üzerinde ek bir maliyet yaratmak suretiyle bunları caydırmak ve bu

yolla bir yandan ulusal para otoritelerinin elini güçlendirme öte yandan ise küresel etkileri bulunan finansal krizleri önleme amacı yatmaktadır. Teorik olarak verginin ideal biçimde uygulandığı; yani bu yolla spekülatif sermaye hareketlerinin tamamen önlendiği bir ortamda verginin hasılatı da sıfır olacaktır. Ancak pek çok önermede olduğu gibi muhtemel bir Tobin Vergisi uygulamasında da ideale ulaşmak oldukça güçtür. Bu türden bir verginin küresel ölçekte kısa vadeli sermaye hareketleri üzerine negatif yönde bir etkisi muhtemel olmakla birlikte bu hareketleri topyekûn sonlandıracağını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu durumda dünya üzerinde gerçekleşen günlük ortalama döviz işlemlerinin hacmi dikkate alınarak bir Tobin Vergisi hasılatı hesaplamasına gidilmesi pek tabii mümkündür.

Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) tarafından yapılan çalışmalar sonucunda üçer yıllık periyotlar halinde bu yıllara ilişkin olarak tüm dünya ekonomilerinde gerçekleşen günlük ortalama döviz alış ve satışlarının hacmi bir rapor halinde yayınlanmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde yer alan Tablo-1'de buna ilişkin verilere yer verilmiştir. Tablodan özetle; 2000'li yılların başında tüm Dünya ekonomilerinde 1,2 trilyon Amerikan Doları civarında olan günlük ortalama döviz işlem hacminin, 2016 yılı itibarıyla 5 trilyon Dolar'ı aşmış durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum 2001 yılından 2016 yılına kadar geçen 15 yıllık süre içerisinde küresel ölçekte bir günlük ortalama döviz işlem hacminin hangi boyutlara ulaştığını görmek bakımından önemli olduğu kadar bu işlemlerin muhtemel bir Tobin Vergisi uygulamasına matrah teşkil etmesi bakımından da ayrıca önemlidir.

Tobin Vergisi'nin muhtemel hasılatının tahminlemesine yönelik pek çok uluslararası çalışma mevcuttur. Buna yönelik genel kabul görmüş çalışmalardan bir tanesi de David Felix'in 1995 yılında yayınlanmış bir makalesinde ortaya atmış olduğu tahminleme modelidir. Felix, modelini,

bir yılda 240 gün döviz alımı satımı yapılabildiği (işlem günü), söz konusu 240 günde dünya üzerinde gerçekleşen döviz işlemlerinin %20'sinin vergi uygulamasında muafiyet veya istisnalar nedeniyle vergilendirilmediği, %20'sinin ise kayıp ve kaçak nedeniyle vergilendirilemediği ve vergi uygulaması nedeniyle günlük ortalama döviz işlem hacminin %50 oranında azaldığı varsayımları üzerine kurmuştur. Bunun sonucunda Felix, 1995 yılına ilişkin olarak %0,5 oranında uygulama-

nacak bir Tobin Vergisi'nin muhtemel hasılatını 360 milyar \$ olarak hesaplamıştır.¹⁹

Aşağıdaki Tablo-2'de; BIS tarafından yayınlanan (Tablo-1'deki) günlük ortalama döviz işlem hacmi verileri dikkate alınarak Felix'in modellemesi yeniden düzenlenmiş ve 2001, 2004, 2007, 2010, 2013 ve 2016 yıllarına uyarlanarak muhtemel bir (%0,5 oranındaki) Tobin Vergisi uygulamasının toplam hasılatına yönelik hesaplamalara yer verilmiştir.

Tablo-2: Tobin Vergisi'nin Tahmini Yıllık Hasılatı (Milyar \$)

Açıklama	2001	2004	2007	2010	2013	2016
a. 240 İşlem Gününde Gerçekleşen Toplam Döviz İşlem Hacmi	297.360	464.160	797.760	953.520	1.285.680	1.215.850
b. Muafiyet ve İstisnalar (%20)	(59.472)	(92.832)	(159.552)	(190.704)	(257.136)	(243.168)
c. Vergi Kayıp ve Kaçağı (%20)	(59.472)	(92.832)	(159.552)	(190.704)	(257.136)	(243.168)
d. (b) ve (c) Sonrası Kalan Tutar	178.416	278.496	478.656	572.112	771.408	729.504
e. İşlem Hacmindeki Azalış (%50)	(89.208)	(139.248)	(239.238)	(286.056)	(385.704)	(364.752)
f. Toplam Vergi Matrahı	89.208	139.248	239.238	386.056	385.704	364.752
h. Toplam Hesaplanan Vergi (%0,5)	446	696	1.197	1.430	1.929	1.824

Kaynak: (Felix, s.205)'den yararlanılarak BIS verilerine göre yeniden düzenlenmiştir

Tablo-2'de yer alan hesaplamalara göre; Felix'in varsayımları altında BIS tarafından yayınlanan günlük ortalama döviz işlem hacimleri dikkati alındığında muhtemel bir (%0,5 oranındaki) Tobin Vergisi uygulamasının 2001 yılında 446 milyar \$, 2004 yılında 696 milyar \$, 2007 yılında 1,19 trilyon \$, 2010 yılında 1,43 trilyon \$, 2013 yılında 1,93 trilyon \$ ve nihayet 2016 yılında ise 1,82 trilyon \$ tutarında toplam hasılatı oluşmaktadır. İlgili yıllar itibarıyla tahminlenen bu tutarların, dünyanın pek çok ülkesinin milli hasılatlarının üzerinde olduğu düşünüldüğünde, bu türden bir vergi uygulamasıyla (verginin işlem hacmini ya-

rı yarıya düşürdüğü varsayımıyla dahi) çok ciddi boyutlarda bir fon yaratılabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan daha önce de ifade edildiği üzere Tobin Vergisi'nin muhtemel hasılatının tahminlemesine yönelik uluslararası nitelikte çok sayıda kapsamlı çalışma mevcuttur. Aşağıda Tablo-3'te yıllık işlem hacimleri üzerinden alınacak farklı oranlardaki vergiler sonucunda tahmin edilen Tobin Vergisi hasılatları yer almaktadır. Bu tahminlerden de görüleceği üzere bu yolla yaratılacak gelir küresel kamusal malların finansmanı açısından yadsınamayacak boyutlardadır.²⁰

¹⁹ David FELIX. "The Tobin Tax Proposal: Background, Issues and Prospects". Futures. Vol.27. No.2. March 1995. p.205.

²⁰ Nihal KARGI ve Ekrem KARAYILMAZLAR. "Küresel Probleme Küresel Çözüm: Tobin Vergisi". Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:6. Sayı:1. Haziran 2009. s.38.

Tablo-3: Çeşitli Çalışmalarda Tobin Vergisi Hasılat Tahminleri (Milyar \$)

Çalışma	Yıl	Vergi Oranı (%)	Yıllık Tahmini Hasılat (Milyar \$)
D'Orville ve Najiman ²¹	1995	0,25	140
Felix ve Sau ²²	1996	0,10	140-180
Frankel ²³	1996	0,10	166
Kaul ve Langmore ²⁴	1996	0,10	90
Michalos ²⁵	1997	0,10	148-180
Steher ²⁶	1999	0,20	284
Paul ve Wahlberg ²⁷	2001	0,20	30
Spratt ²⁸	2006	0,50	2.400
Schmidt ²⁹	2007	0,50	3.400

Kaynak: Adı geçen çalışmalardan derleyerek aktaran Kargı ve Karayılmazlar, s.39.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde de ifade edildiği üzere Tobin Vergisi'nin işlevlerinden bir tanesi de "küresel finansman sağlama" işlevidir. Tobin Vergisi'nin gelir yaratma kapasitesi üzerine, kesin olmamakla birlikte, Tablo-2'deki hesaplamalar yordamıyla fikir yürütmek mümkündür. Bu uygulama sonucunda elde edilecek hasılatın ise Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) ve Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası kuruluşlardan birinin yönetiminde verginin toplandığı ülkelere dağıtımının yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin kalkınması, yoksullukla mücadele, demokratik

reformlar ve global kamusal sorunlara tahsisi neticesinde küresel refahın artırılmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Şüphesiz ki anılan uluslararası kuruluşların zamanla bu vergiyi, yoksul ülkelerin yeni bir sömürülme aracı haline dönüştürebileceği noktasında da ciddi eğilimler mevcuttur.

8- TOBİN VERGİSİ'NİN KRİTİĞİ

Tobin Vergisi önerisine yönelik eleştirilerin başında verginin küresel çapta uygulanabilirliği hususu gelmektedir. Tobin Vergisi'nin eş zamanlı uygulanmaması halinde, vergiyi uygulamayan

²¹ Hans d' ORVILLE and Dragoljub NAJMAN. Towards a New Multilateralism: Funding Global Priorities. New York. 1995.

²² David FELIX and Ranjit SAU. "On the Revenue Potential and Phasing In of the Tobin Tax". in M. ul Haq. I. Kaul and I. Grunberg (eds.). The Tobin Tax: Coping with Financial Viability. Oxford University Press. New York. 1996.

²³ Jeffrey FRANKEL. "How Well do Markets Work: Might a Tobin Tax Help?". in M. ul Haq. I. Kaul and I. Grunberg (eds.). The Tobin Tax: Coping with Financial Viability. Oxford University Press. New York. 1996.

²⁴ Inge KAUL and John LANGMORE. "Potential Uses of the Revenue from a Tobin Tax". in M. Ul Haq. I. Kaul and I. Grunberg (eds.). The Tobin Tax: Coping with Financial Viability. Oxford University Press. New York. 1996.

²⁵ Alex C. MICHALOS. "Good Taxes. The Case for Taxing Foreign Currency Exchange and Other Financial Transactions". Dundurn Press. Toronto. 1997.

²⁶ Heinz STECHER. "Time For A Tobin Tax? Some Practical And Political Arguments". Oxfam GB Policy Department. Grait Britain. May 1999.

²⁷ James A. PAUL and Katarina WAHLBERG. "Global Taxes for Global Priorities". Global Policy Forum. New York. May 2001.

²⁸ Stephen SPRATT. "A Sterling Solution: A Report for Stamp Out Poverty". Stamp Out Poverty. September 2006.

²⁹ Rodney SCHMIDT. "The Currency Transaction Tax: Rate and Revenue Estimates". The North-South Institute. Ottawa. October 2007.

ülke ekonomilerine aşırı bir sermaye akışı gerçekleşecektir. Daha kötüsü, bazı ülkeler özellikle Tobin Vergisi'ni uygulamayabileceklerdir.³⁰ Global çapta uygulanması gerekli olan Tobin Vergisi'ni, bazı ülkelerin kabul etmemesi durumunda, vergi cenneti olarak bilinen off-shore finans merkezleri aracılığıyla vergi kaçırılması olası ve mümkün hale gelecektir.³¹ Üstelik günümüz finans dünyasında buna zemin hazırlayacak çok sayıda ikame yatırım enstrümanı ve türev piyasalar mevcuttur. Buna göre söz konusu verginin başarıyla uygulanabilmesi, mevcut tüm ülkeler arasında kararlılıkla sağlanacak bir koordinasyon ve işbirliğine bağlı bulunmaktadır. Bu türden küresel vergi uygulamalarının ulus devletlerin mali egemenliklerini (otonomilerini) zedeleyen unsurlar olduğu da düşünüldüğünde; Tobin benzeri bir verginin küresel ölçekte tam katılımı uygulanabilmesi noktasında ciddi şüpheler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca üzerinde durulması gereken diğer bir husus da başta A.B.D. olmak üzere çeşitli ülke ve global finansal aktörlerinin bu türden bir vergiye olan karşıtlıklarıdır. Gerçekten de küresel güç konumundaki bu aktörler, Tobin benzeri bir verginin sektörün manevra alanını ve karlılığını daraltmasından endişeyle bu türden uygulamalara şiddetle karşı çıkmaktadırlar.

Tobin Vergisi'nin uygulanabilirliğine yönelik önemli bir engel de verginin hayata geçirilmesi, uygulanması ve denetimi için gerekli hukuksal, ekonomik ve sistematik altyapının tesisi noktasındadır. Zira küresel ölçekte tüm ülkelerce eşgüdüm içerisinde tatbik olunacak bu türden bir

verginin uygulanmasına ve denetlenmesine yönelik köklü düzenlemeler yapılması; gerekli kurullar ve üst kurulların oluşturularak belirli hususların müeyyideye bağlanması lüzumu bulunmaktadır. Bu altyapının dizaynı ve tesisi sürecinde dahi uzlaşının sağlanacağı son derece tereddütlü bir konudur.

Tobin vergisinin nihai amacını, spekülasyonca yetli döviz işlemlerinin vergilendirilmesi oluşturmaktadır. Ancak verginin sadece küçük parite değişiklikleri üzerine yapılacak spekülasyonları caydıracağı düşünülmektedir. Çünkü bir para birimi spekülasyonca nedenlerden dolayı baskı altında tutulduğunda, verginin maliyeti spekülasyon sebebiyle hemen hemen iskonto edilmiş olacaktır.³² Gerçekten de başta IMF'nin yaptığı araştırmalara göre bu verginin finansal piyasalardaki dalgalanmayı azalttığını gösteren çok az sayıda bulgu mevcuttur.³³ Özellikle ılımlı oranlı yapısı nedeniyle Tobin Vergisi'nin, büyük dalgalanmaların (ön) görüldüğü bir konjonktürde, spekülasyonca sermaye hareketlerini önleme yeteneği oldukça kısıtlı bulunmaktadır. %0,1 ila %2 arasında değişen düşük oranlı bir verginin spekülasyonca üzerindeki caydırıcı etkisi şüphelidir. Kaldı ki yüksek oranlı bir Tobin Vergisi'nin reel dış sermaye yatırımları üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri göz önüne alındığında optimal bir vergi oranı belirlenmesi hususu bir açmazla sürüklenmektedir.

Muhtemel bir Tobin Vergisi uygulamasında akla gelen bir diğer husus da verginin reel (doğrudan) yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi olmaktadır. Tobin Vergisi bir döviz işlem vergisi

³⁰ Nuray ERDALOĞLU ERBİL. "Finans Piyasalarında 'Tekerlere Kum Savurmak': Tobin Vergisi- Görüşler-Uygulamalar- Türkiye Olabilirliği". E-Yaklaşım Dergisi. Sayı: 223. Temmuz 2011. (https://uye.yaklasim.com/Magazine_Content.aspx?ID=12862). Erişim tarihi: 31 Mayıs 2019.

³¹ Fatih SARAÇOĞLU ve Özgür ŞAHAN. "Tobin Vergisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği". Sayıştay Dergisi. Sayı: 55. Ekim-Aralık 2004. s. 72.

³² Fatih YAR. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri. Tobin Vergisi Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir. 2008. ss. 45-46.

³³ SARAÇOĞLU ve ŞAHAN. s.77.

olduğundan niteliği itibariyle yabancı sermayenin vadesiyle ilgilenmemektedir. Daha açık bir ifadeyle Tobin Vergisi'nin kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerini ayırt etme yeteneği yoktur. Bu nedenledir ki Tobin benzeri bir verginin uzun vadeli (doğrudan, reel) yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi ve bu etkinin boyutu kestirilememektedir. Spekülatif sermaye hareketlerini engellemek üzere uygulanmaya konulmuş bir Tobin Vergisi'nin, ülkeye yönelen reel dış yatırımları da olumsuz etkilemesi pekâlâ mümkündür.

Son olarak muhtemel bir Tobin Vergisi uygulamasının istisna ve muafiyet unsurlarının tespiti- ne değinmekte fayda vardır. Dövizi, alım-satım anında vergilendirme mantığına dayalı bu uygulamada birtakım işlemlerin mutlak suretiyle verginin dışında tutulması gerektiği yönünde görüşler mevcuttur. Örneğin ülkelerin merkez bankaları konjonktürel duruma göre piyasadaki döviz miktarına müdahale etmekte; bu yolla döviz kuru istikrarını sağlamaya çalışmaktadır. Tamamen objektif bir Tobin Vergisi uygulaması, bu türden müdahalelerin de vergilendirilmesine ve müdahalelerin etkinliği konusunda komplike durumların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Benzer bir durum IMF gibi uluslararası kuruluşlarca ülkelere yapılan döviz cinsinden ödemeler için de geçerlidir. Bu yüzdendir ki literatürde bu türden birtakım işlemlerin vergiden istisna olması gerektiği savunulmaktadır. Tobin Vergisi uygulamasının güçlüklerinden biri de bu istisna ve muafiyet unsurlarının tespiti noktasındadır.

Teorik açıdan bakıldığında, özellikle gelişmekte olan ülkeler bakımından, oldukça cazip bir önerme olmasına karşın Tobin Vergisi'nin topyekûn hayata geçirilmesi hususunda ciddi engellerle karşılaşıldığı görülmektedir. Küresel

kriz dönemlerinin popülist söylemi olarak Tobin Vergisi önerisi belirli dönemler itibariyle gündeme gelmekte, tartışılmakta ancak uygulamaya yönelik adımlar bir türlü atılamamaktadır. Önerinin mimarı olan James Tobin dahi 2001 yılında Alman Der Spiegel Dergisi'ne vermiş olduğu bir röportajda³⁴ "Tobin vergisinin bir gün hayata geçirileceğini düşünüyor musunuz?" şeklindeki soruya; "Korkarım şansı yok; uluslararası finans sahnesindeki kilit insanlar buna karşı" şeklinde cevap vererek aslında en yalın haliyle durumu özetlemiş bulunmaktadır.

9- TOBİN VERGİSİNİN BİR VARYASYONU: İKİ AŞAMALI TOBİN VERGİSİ ÖNERİSİ

James Tobin'in vergi önerisine, aradan geçen zaman içerisinde farklı bilim insanlarınca pek çok öneri ve katkıda bulunulmuştur. Bu bilim insanlarından biri olan Paul Bernd Spahn, Tobin Vergisi'nden yola çıkarak sermaye hareketlerine vergi salınması fikrini geliştirip iki aşamalı vergi önerisiyle Tobin'in fikirlerine yeni bir bakış açısı getirmiştir.³⁵

Spahn'ın ortaya attığı iki aşamalı Tobin Vergisi'nin birinci aşamasını rutin olarak döviz alım satımlarına uygulanacak düşük (ılımlı) oranlı bir vergi oluşturmaktadır. Spahn'a göre; örneğin spot işlemlerde %0,2 ve türev enstrümanlarda %0,1 oranında standart bir vergi uygulanmalıdır. Öte yandan spekülatif yoğunluk dönemlerinde (ki bu önerinin ikinci aşamasını oluşturmaktadır) ek bir Tobin Vergisi ile bu türden hareketler üzerinde caydırıcı olunabilecektir. Bir başka deyişle; sürekli uygulanacak olan bir Tobin Vergisi'ne ek olarak döviz piyasalarının çalkantılı olduğu dönemlerde spekülatif yoğunluğun şiddetine göre

³⁴ James TOBIN. "Die Missbrauchen Meinen Namen". Der Spiegel Online. 03.09.2001. (<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-20017795.html>). Erişim tarihi: 31 Mayıs 2019.

³⁵ KIR. s.129.

ek bir vergi uygulanarak ve bu yolla efektif vergi oranı yükseltilerek vergi uygulamasının daha önleyici olması sağlanabilecektir.³⁶ Böylece verginin ikinci aşaması (ek döviz ücreti -*the exchange surcharge*-), para birimlerine karşı spekülâtif saldırılar gerçekleştiğinde otomatik bir şalter (*circuit breaker*) olarak işlev görecektir.³⁷

Tobin Vergisi önerisi pek çok yazar tarafından geliştirilmeye çalışılmışsa da Spahn'ın iki aşamalı Tobin Vergisi önerisi, esas öneriyi revize etmeyi amaçlayanlar arasında önemli bir konuma sahiptir. Düşük oranlı bir vergi ile özellikle gelişmekte olan ülkelerde, spekülasyonları engellemenin güç olduğundan hareketle; kriz dönemlerinde yüksek getiriler elde eden spekülâtlörlere yönelik ek bir vergi olarak özetlenebilecek olan bu önerinin özünde döviz kurları için belirli bir dalgalanma aralığı belirlenerek bu aralık içerisinde gerçekleşecek döviz alım satımlarında (birinci aşama) düşük oranlı rutin bir vergi uygulanması; bu aralık dışına taşan dalgalanmalar görüldüğünde ise (ikinci aşama) ek bir vergi ile caydırıcılığın artırılması yatmaktadır.

10- DÜNYA'DA TOBİN VERGİSİ BENZERİ UYGULAMALAR

Tobin Vergisi'nin uygulanabilirliği konusunda birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede önemli çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle Fransa, Şili ve Malezya'da çeşitli biçimlerde Tobin Verisi benzeri vergiler deneyimlenmiş; ayrıca Kanada, İngiltere, ABD, İspanya, İtalya, Finlandiya, Kuzey İrlanda ve Brezilya'nın da aralarında olduğu bazı ülkelerde çeşitli tarihlerde gündeme gelmiştir.³⁸

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'larda sermayenin yurtdışına çıkışını caydırmak amacıyla Tobin benzeri bir vergi uygulanmıştır. Ayrıca

Nisan/2000 ve Mayıs/2011'de Temsilciler Meclisi'ne sunulan "Uluslararası Mali İşlemlerde Bir Verginin Yerleştirilmesi" isimli önerge ile Tobin Vergisi'nin yanı sıra OECD, IMF, WB, G-20, G-8 gibi Uluslararası Finansal Organizasyonlar için küresel nitelikte bir reform önerisinde bulunulmuştur.³⁹ Ancak daha önce de ifade edildiği üzere; küresel çapta uygulanacak bir Tobin Vergisi'nin karşısında önemli bir engel olan Amerika Birleşik Devletleri'nde bu türden önerilere rağmen uygulanabilirlik noktasında ciddi bir adım hiçbir zaman atılmamıştır.

İngiltere'ye bakıldığında da durum A.B.D.'den farklı değildir. Tobin Vergisi'nin uygulanmasına yönelik işçi partisi, liberal demokratlar ve muhafazakâr parti mensubu bir kısım üyelerce İngiliz Parlamentosu'na bir önerge verilmişse de esasında bunun ötesine geçilememiştir. Ancak İngiltere'de ulusal bazda Damga Vergisi adı altında, yerleşik olsun veya olmasın hisse senedi alış ve satışları üzerinden %0,5 oranında bir Tobin benzeri finansal işlem vergisi uygulanmaktadır. Ayrıca İngiltere'de 2003 yılından itibaren her yıl 2 Kasım tarihi Tobin Vergisi günü olarak kutlanmaktadır.

Kanada Parlamentosu 1999 yılında Tobin Vergisi'ne açıkça destek veren bir raporu oylamaya sunmuş ve ezici bir çoğunlukla kabul ederek bu hususta ciddi bir duruş sergileyen ilk ülke olmuştur. Ayrıca Kanada Delegasyonu'nun ısrarı sonucunda, 2000 yılındaki Birleşmiş Milletler Sosyal Zirvesi'nin sonuç bildirgesine Tobin Vergisi ile ilgili kapsamlı bir rapor hazırlanması hususunda ilave yapılmış; 28.06.2000 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nun öncülüğünde 13 Avrupa ülkesinin katılımıyla "Tobin Vergisi Hakkında Birinci Parlamentolar Arası Toplantı" da Kanada'da düzenlenmiştir.

³⁶ Paul Bernd SPAHN. "The Tobin Tax and Exchange Rate Stability". Finance & Development. Vol.33. No.2. June 1996. pp.24-27.

³⁷ Janet G. STOTSKY. "Why a Two-Tier Tobin Tax Won't Work". Finance and Development. Vol.33. No.2. June 1996. p.28.

³⁸ SARAÇOĞLU ve ŞAHAN. s.74.

³⁹ Zeynep ARIKAN ve Hatice YURTSEVER. "Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Bir Öneri: Tobin Vergisi". Vergi Sorunları Dergisi. Sayı:189. Haziran 2004. s.131.

1994 yılında Kopenhag'da yapılan Dünya Toplumsal Zirvesi'nde (*World Social Summit*) dönemin Fransa Cumhurbaşkanı F. Mitterand, Tobin Vergisi'nin uluslararası kalkınma açısından potansiyel bir ek kaynak olabileceğini dile getirmiştir.⁴⁰ 1995'te ise Fransa Başbakanı L. Jospin, hükümetinin 5 yıllık hedeflerini açıkladığı konuşmasında, *"10 yıllık yatırımı etkilemeyecek ancak 10 günlük işlemleri cezalandıracak"* %0,1 oranında Tobin vergisi önerisinde bulunmuştur.⁴¹ Öte yandan Fransa, 2001 yılında düzenlenen Avrupa Birliği Maliye Bakanları Toplantısında spekülasyon amaçlı uluslararası sermaye hareketleri üzerinden %1 oranında Tobin Vergisi uygulanması gerektiğine açıkça desteğini sunmuştur. Ayrıca Fransa'da 2002 yılından itibaren Tobin Vergisi benzeri bir finansal işlem vergisi uygulanmaktadır.

Tobin Vergisi benzeri vergilerin tipik bir örneği İsveç'te de uygulanmıştır. 1984 yılında İsveç hükümeti, iş dünyasının ve Maliye Bakanlığının tepkilerine rağmen, İşçi Partisi'nin desteğiyle finansal işlem vergisini uygulamaya koymuş ve her türden menkul kıymet alım ve satım işlemlerini %0,5 oranında vergilendirmeye başlamıştır. 1986 yılında uygulamadan elde edilen vergi gelirlerinin artırılması için hisse senedi ve türevlerine uygulanan vergi oranı iki katına çıkarılmıştır. 1987 yılında, para piyasalarının ekonomik istikrarsızlığa ve ciddi ücret farklılıklarına neden olduğu gerekçesiyle borsada gerçekleştirilen araçlar arası işlemler, 1989 yılında ise sabit getirili menkul kıymetler vergi kapsamına alınmıştır.

Ancak 1991 yılında; vergilerden elde edilen gelirin beklentilerin altında kaldığı, ülkedeki yatırımları sınırlandırdığı ve menkul kıymet işlemlerini ciddi biçimde azalttığı gerekçesiyle uygulamaya son verilmiştir. Verginin yürürlükten kaldırılmasının ardından yukarıda bahsi geçen olumsuz etkiler terse dönmeye başlamış, gerek spot ve gerekse de vadeli işlem piyasalarındaki hisse senedi ve tahvil işlem hacmi ciddi biçimde artışlar gözlemlenmiştir. İsveç'teki finansal işlem vergisi uygulaması, ülkedeki menkul kıymet işlem hacmini azaltması ve vergiden kaçan yatırımcıların farklı coğrafyalara kayması gibi Tobin Vergisi'ne yöneltilen başlıca eleştirilere meşruiyet kazandıran bir örnek olması bakımından önem arz etmektedir.⁴²

Asya Krizi'nden etkilenen pek çok ülke finansal işlemler üzerine vergi koymak kaydıyla kontrol uygulamaları geliştirse de, sermaye girişlerine uyguladığı kontrollerle kısa vadeli sermaye çıkışına yol açıp, uzun vadeli sermayeyi kendisine çekmeyi başarması açısından en dikkat çekici ülke deneyimi Şili'ye aittir.⁴³ Şili'de, 1991 yılında tüm portföy yatırımlarına %20 oranında kazançsız rezerv zorunluluğu getirilmiştir. Buna göre, ülkede bir yıldan daha az kalacak olan yatırımların bu rezervi ülkede kaldığı süre boyunca, bir yıldan uzun kalanların ise sadece bir yıl boyunca tutacakları karara bağlanmıştır. Haziran 1992'de bu oran %30'a çıkarılmış ve rezervin ekonomide kalış süresi ise paranın çıkış zamanına bakılmaksızın bir yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁴ Ancak 90'lı yılların sonunda doğru ulusal paranın aşırı değer-

⁴⁰ Hüseyin ŞEN ve diğerleri. "Tobin Vergisi Spekülasyon Amaçlı Döviz Hareketlerini Önlemede Bir Çözüm Olabilir Mi?". Vergi Sorunları Dergisi. Sayı:190. Temmuz 2004. s.94.

⁴¹ Yusuf KILDİŞ. "Menkul Kıymet İşlem Vergisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği". Vergi Sorunları Dergisi. Sayı: 179. Ağustos 2003. s.198.

⁴² Begüm GÜLER ve diğerleri. Finansal İşlem Vergileri ve Avrupa Birliği Uygulaması. T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. Ankara. Temmuz 2012. ss.27-28.

⁴³ GÜLER ve diğerleri. s.32.

⁴⁴ Nagehan KESKİN. "Sermaye Kontrolleri: Nedenleri. Türleri ve Ülke Deneyimleri". Sosyoekonomi Dergisi. Ocak-Haziran 2009. Sayı:1. s.160.

lenmesi endişeleri ve piyasadaki likidite gereksinimi nedeniyle uygulamada gevşemeye gidilmiş; 1998 yılında %10'a düşürülen zorunlu karşılık oranı yıl sonunda ise sıfırlanmıştır. Sermaye girişlerinin hacmini azaltmadaki etkisi sınırlı da olsa, Şili'de uygulanan bu kontrollerin ülkeye giren sermayenin yapısını değiştirmesi bakımından oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Bir başka ifadeyle uygulanan kontroller sonucunda ülkeye giren toplam sermaye miktarı azalmamış; kısa vadeli akımlardaki azalma uzun vadeli sermaye girişlerindeki artışla giderilmiştir. Bu durum, kontrolsüz kısa vadeli sermaye hareketlerinin yaratabileceği riskleri baskılayan bir etki yaratması bakımından belirlenen hedefe ulaşıldığını göstermektedir.⁴⁵

Brezilya da Tobin Vergisi uygulamasına olumlu bakan ülkelerden bir diğeridir. Bu kapsamda Brezilya'da, parlamenterlerden oluşan 100 kişilik bir grup tarafından Tobin Vergisi'ni destekleme organizasyonu kurulmuştur.⁴⁶ Brezilya 2009 yılı Ekim ayında hızla artan sermaye girişlerine (özellikle hisse senedi yönlü) rağmen devam etmekte olan ekonomik kriz nedeniyle sadece portföy girişlerine uygulanmak üzere (doğrudan yatırımlar kapsam dışında bırakılarak) %2 oranında bir finansal işlem vergisi uygulamaya konulmuştur. Bu uygulamayla birlikte Brezilya'da sermaye girişleri devam etmesine rağmen azalma görülmüş; yerel kurun aşırı değer kazanması süreci yavaşlamış, ihracat canlanma eğilimine girmiş ancak buna rağmen dış ticaret fazlasının da azaldığı deneyimlenmiştir. Yani uygulama sonucunda reel kurlar ve dış ticaret üzerinde güçlü bir olumlu etki görülmemiştir.⁴⁷

Malezya da, yabancı sermaye girişlerini sınırlandıran bir takım uygulamalar ile ekonomisinde belli bir iyileşme sağlamış ve başarılı da olmuştur. Malezya'da 1998'den itibaren IMF'den tamamen bağımsız olarak sermaye ve döviz hareketleri üzerine sıkı kontroller denenmiştir. Bu kapsamda yabancılara Malezya'nın ulusal para birimi olan Ringgit cinsinden kazançlarını yabancı para ya çevirebilmeleri için 12 aylık bekleme zorunluluğu getirilmiş; daha sonra bu bekleme süresi zorunluluğu yerini vergi uygulamasına bırakmıştır. Bu uygulama ile ülkeden net sermaye çıkışları azalmış ve spekülasyon hareketleri önemli ölçüde engellenerek döviz kurunda istikrar sağlanmıştır. Bunun yanında doğrudan yabancı sermaye yatırımında bir miktar azalma olmasına karşın yatırımcıların ekonomik istikrara önem vermesinden olsa gerek; Malezya bu istikrarı sağlamada birçok komşusundan çok daha başarılı olduğu için, bu azalış ciddi oranda olmamıştır.⁴⁸

Spekülasyon sermaye hareketleri nedeniyle oluşan kur dalgalanmaları ve bunların ekonomiler üzerindeki yıkıcı etkilerine yönelik birinci en iyi çözümün uluslararası tek para birimi yaratılması olduğu hususunda görüş birliği mevcuttur. Ancak böyle bir uygulamanın günümüz ekonomik ve siyasal şartlarında hayata geçmesinin mümkün olmadığı düşünüldüğünde karşımıza Tobin Vergisi benzeri en iyi ikinci çözüm uygulamaları çıkmaktadır. Küresel çapta eşanlı olarak uygulanması oldukça güç gibi duran Tobin Vergisi'ni pek çok ülke ulusal bazda farklı yöntemlerle ve farklı isimlerle tatbik etmiş; etmeye de devam etmektedir.

⁴⁵ GÜLER ve diğerleri. s.33.

⁴⁶ ARIKAN ve YURTSEVEN. s.131.

⁴⁷ ERDALOĞLU ERBİL. Erişim Tarihi: 03.06.2019.

⁴⁸ Hale BALSEVEN ve M. Mustafa ERDOĞDU. "Mali Krizleri Önlemede Sermaye Kontrolleri: Malezya ve Şili Deneyimlerinden Türkiye için Dersler". Devlet Planlama Teşkilatı: 2004 Türkiye İktisat Kongresi. Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar Tebliğ Metinleri – I. 2004. s.226.

11- TÜRKİYE'DE TOBİN BENZERİ BİR VERGİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ

1980'ler sonrası dönemde ülkemizdeki finansal piyasaların ne kadar kırılgan bir yapıya sahip olduğu, yakın geçmişte deneyimlenen finansal krizlerle acı bir biçimde gözler önüne serilmiştir. Bu bağlamda 1989 yılındaki 32 sayılı Karar, belki de üzerinde titizlikle durulması gereken en önemli nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu Karar ile birlikte sermaye hareketleri külliyen serbest bırakılmış ve yabancı sermayeye dayalı bir büyüme modeli esas alınmıştır. Esasında 32 sayılı Karar neticesinde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte Türkiye ekonomisinin istikrarsız ve riskli bir yapıya bürünmesini şu dört temel argümanla özetlemek mümkündür:⁴⁹

1. Finansal sistem kırılgan hale gelmiştir.
2. Ekonomik büyüme istikrarsızlaşmıştır.
3. Yabancı sermaye girişlerindeki dalgalanmaların ekonomi üzerinde ağır etkileri olmuştur.
4. Kısa vadeli (spekülatif) yabancı sermayenin, toplam sermaye yatırımları içerisindeki payı artmıştır.

Bu dönemde benimsenen yüksek faiz-düşük kur politikasının tabii bir sonucu olarak aşırı de-

ğerlenen Türk Lirası ve buna bağlı olarak artan ithalat harcamaları nedeniyle kronik cari açıklar yaşanmış ve bu açıklar kısa vadeli yabancı sermaye girişleri ile finanse edilmeye çalışılmıştır. Türkiye bu politikaların faturasını 1994, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerle çok ağır biçimde ödemiştir.

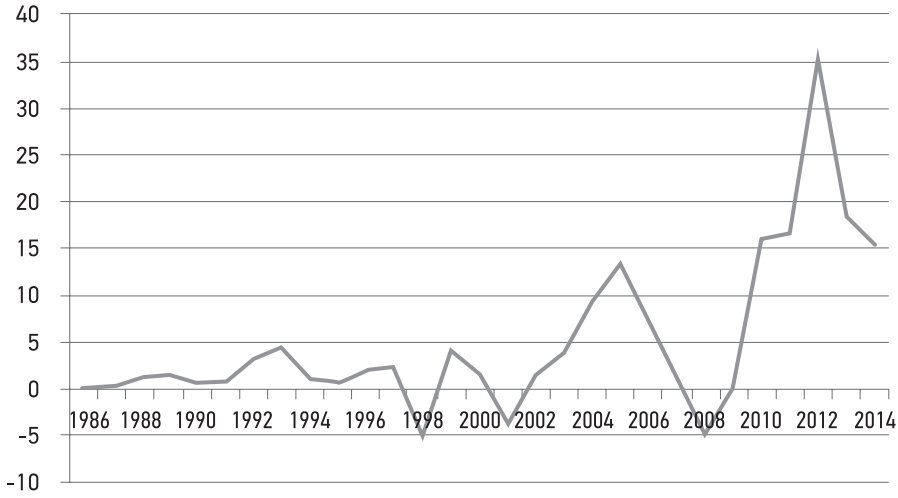
2002 sonrası konjonktürde tüm dünyada gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımları artmış ve ülkemiz de bundan nasibini almıştır. Bu durum, ülkemizde gerçekleştirilen yapısal reformlarla birleştiğinde, 2008 yılına kadar olumlu bir tablo oluşmasına neden olmuştur. Şüphesiz ki bu tabloda küresel likiditedeki genişlemenin de önemli etkisi olmuştur. 2008 Küresel Krizi, tüm dünyada sermaye akımlarının tersine dönmesine ve gelişmekte olan ülkelere kaçmasına sebep olmuştur. Türkiye'de de bu kaçış şok etkisi yaratmış ve bu şokun yarattığı iç talep daralması ile ihracattaki gerileme, krizin ülkemize de sıçramasına neden olmuştur.⁵⁰

Aşağıda yer alan Şekil-4 yardımıyla 1986 ile 2014 yıllarında ülkemize yönelen net yabancı portföy yatırımlarındaki değişimi gözlemlemek mümkündür.

⁴⁹ Korkut BORATAV ve Erinç YELDAN. "Turkey: 1980-2000: Financial Liberalization. Macroeconomic (In)-Stability. and Patterns of Distribution". (<http://repository.bilkent.edu.tr/handle/11693/37821>). Erişim tarihi: 04 Haziran 2019.

⁵⁰ ZENGİN. ss.72-73.

Şekil-4: Türkiye’de 1986-2014 Arası Net Yabancı Portföy Yatırımları (Milyar \$)

Kaynak: TCMB elektronik veri dağıtım sistemi verileri ile düzenlenmiştir. (<http://evds.tcmb.gov.tr>)

Şekil-4’te 1986 yılından başlayarak 2000’li yılların başına dek 5 milyar \$ seviyesinin altında seyreden net yabancı portföy yatırımlarının 2012 yılında zirve yaparak 35 milyar \$ düzeyine ulaştığı görülmektedir. Ayrıca yine şekilde; kriz dönemleri olan 1998, 2001 ve 2008 yıllarında net portföy yatırımlarının negatif düzeyde olduğu dikkati çekmektedir. Grafikte dikkat çekici bir diğer husus ise portföy yatırımlarının doğasından ileri gelen dalgalı yapısıdır. Zira grafik incelendiğinde ülkemize yönelen net yabancı portföy yatırımları, özellikle 1998 sonrası dönemde, yıllar itibariyle aşırı istikrarsız (oynak) bir seyir izlediği kolayca görülebilecektir. Söz konusu oynaklığın kontrol altına alınarak bundan doğacak kriz ortamının önüne geçilmesi amacıyla Tobin Vergisi benzeri uygulama önerileri belirli dönemler itibariyle ülkemizde de sıklıkla dillendirilmiştir.

Ülkemize yönelen yabancı sermayenin, tıpkı diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi kısa vadeli ve spekülâtif nitelikte olması nedeniyle

sıklıkla sermaye kontrolleri konusu gündeme gelmektedir. Bu bağlamda da Tobin Vergisi benzeri bir verginin küresel ölçekte olmasa dahi ulusal ölçekte uygulanması gerektiğine yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu önerilerin temelinde, Tobin Vergisi’nin de standart argümanı olan “spekülâtif sermaye hareketlerinin yaratmış olduğu yıkıcı etkilerin önlenmesi” fikri yatmaktadır. Öte yandan bu türden uygulamaların zaten yetersiz olan yabancı sermaye girişlerini daha da olumsuz etkileyeceğini savunan; sıcak paranın ülkeyi hızla terk etmesiyle başlayacak bir domino etkisine yol açacağını ve yalnızca sıcak paranın değil aynı zamanda doğrudan (reel) yatırımların da bundan olumsuz etkileneceğini ileri süren çalışmalar da mevcuttur.

Bu konudaki çok sayıda çalışmaya referans teşkil eden Saraçoğlu ve Şahan’a göre⁵¹ Türkiye’de etkin ve verimli bir şekilde uygulanacak muhtemel bir Tobin benzeri finansal işlem vergisinin şu özellikleri taşıması gerekmektedir:

⁵¹ SARAÇOĞLU ve ŞAHAN. s.79.

- Vergi yalnızca spot döviz işlemlerini değil her türlü türev piyasa işlemlerini kapsayacak şekilde uygulanmalıdır. Zira çok çeşitli sermaye araçlarının bulunduğu günümüz dünyasında bu araçlar üzerinden yapılacak döviz işlemleri vergilendirilmediği takdirde, vergiden kaçınmak amacıyla yatırımcılar bu tür finansal araçları tercih edebileceklerdir.
- Doğrudan üretimi ve istihdamı artıracak uzun vadeli sermaye yatırımları mutlak suretle vergiden istisna tutulmalıdır.
- Malezya örneğinde olduğu gibi vergi sermaye girişlerinden değil; sermaye çıkışlarından alınmalıdır. Ayrıca belli bir süre için finansal araçlara endekslenen sermaye vergiden istisna tutulmalıdır.
- Vergi, spekülative amaçlı sermayenin kaldığı süreye göre farklı bir tarife yapısına sahip olmalıdır. Örneğin; 6 aya kadar olan portföy yatırımları için %0,1; 6 aydan uzun portföy yatırımları için %0,05; bir yıldan uzun portföy yatırımları için %0,02 ve 18 aydan uzun portföy yatırımları için %0,00 şeklinde oranlar belirlenebilir. Böylece spekülative yatırımlar kontrol altına alınırken, uzun vadeli yatırımlar teşviki sağlanacaktır.
- Şili'deki uygulamaya benzer biçimde belirli süreler dâhilinde bankalarda zorunlu karşılıklar bulundurma zorunluluğu getirilmesi uygulamanın etkinliğini artıracaktır.
- Cumhurbaşkanlığı'na vergi oranlarını belli sınırlarda artırma/azaltma yetkisi verilmiştir.⁵² Böylece konjonktürel olarak dalgalanmaların şiddetine bağlı olarak verginin etkinliği de artırılacaktır.
- Verginin sağlıklı ve verimli şekilde uygulanabilmesi için yurtiçi ve yurtdışındaki ban-

kalar arasında gerçekleşen döviz işlemlerini denetleyecek bir bilgi işlem ağı kurulmalı ve bunun denetim yetkisi TCMB veya BDDK gibi bir üst kuruluşa verilmelidir.

- Vergiden elde edilecek hasılat TCMB rezervlerine eklenerek döviz kurunun istikrarında kullanılmalıdır.

Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) verilerine göre Türkiye'de 2016 yılı günlük ortalama döviz işlem hacmi 22 milyar \$ düzeyindedir.⁵³ Çalışmamızın yedinci bölümünde detayları verilen Felix'e ait modellemenin ülkemizin 2016 yılı günlük ortalama döviz işlem hacmi olan 22 milyar \$ üzerinden yeniden hesaplanması halinde yıllık 7,92 milyar \$ tutarında bir vergi hasılatına ulaşılır ki şüphesiz bu tutar yadsınamaz büyüklükte bir ek mali kaynak olacaktır.

Bilindiği üzere ülkemizde 1998 yılından itibaren 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'nun 31'inci maddesi uyarınca tüm kambiyo alım satım muamelelerine %0,1 oranında Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) uygulanmakta iken, 2008/13459 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca, 01.05.2008 tarihinden itibaren döviz satış işlemlerinde BSMV oranı sıfır olarak belirlenmiştir. Yani 01.05.2008 tarihinden sonra fiziki teslimatla sonuçlanan döviz-TL ve döviz-döviz vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri neticesindeki kambiyo işlemlerinde BSMV oranı sıfır olarak uygulanmıştır. Öte yandan 14.05.2019 tarih ve 2019/1106 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile 6802 sayılı Gider Vergileri Kanununun 33'üncü maddesinde yer alan BSMV nispetlerinin tespitine ilişkin 28/8/1998 tarihli ve 98/11591 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın eki Kararın 1'inci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde değişiklik yapılmış olup; söz konusu değişiklik ile BSMV oranı

⁵² Bu türden yetkilendirmelerin verginin kanuniliği ilkesinin yanı sıra T.C.M.B.'nin fiyat istikrarını sağlama fonksiyonuna da çelişki yaratacağını ileri süren görüşler de bulunmakla birlikte bu çalışmanın kapsamı gereği söz konusu hususa ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

⁵³ BIS Monetary and Economic Department. p.14.

kambiyo muamelelerinde satış tutarı üzerinden % 0,1 (binde 1) olarak yeniden tespit edilmiştir. Ancak anılan karar uyarınca bankalar ile yetkili müesseselerin kendi aralarında veya birbirlerine yaptıkları kambiyo satışları, Hazine ve Maliye Bakanlığına yapılan kambiyo satışları ile döviz kredisinin ödenmesine yönelik olarak, döviz kredisi kullanılan ya da kullanımına aracılık eden banka tarafından kredi borçlusuna yapılan kambiyo satışlarında BSMV oranı sıfır olarak uygulanmaya devam edecektir. Özetle ifade etmek gerekirse; 14.05.2019 tarih ve 2019/1106 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile birlikte 15.05.2019 tarihinden itibaren yukarıda belirtilen üç istisna işlem dışındaki tüm kambiyo alım ve satım işlemleri binde 1 oranında BSMV'ye tabi olacaktır.

Tam manasıyla Tobin benzeri bir vergi olmakla birlikte bu düzenlemenin de temel amacının spekülatif nitelikteki kambiyo işlemlerini caydırıcı hale getirmek olduğu noktasında şüphe bulunmamaktadır. Zira 14.05.2019 tarih ve 2019/1106 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı incelendiğinde, vergilendirmede kambiyo "satışlarının" konu alındığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında yurt içine yabancı para cinsinden giren sermayenin yurda girişi esnasında herhangi bir vergilendirme söz konusu olmamakta ve bu yolla spekülatif amaçlı muameleler ile reel yatırımlar arasında farklılaştırılmaya gidilmesi amaçlanmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse; yabancı para cinsinden sermaye girişleri, kambiyo işlemine konu olmadığı sürece herhangi bir vergilendirmeye muhatap kalmamakta; yalnızca kambiyo satışına konu olması halinde binde 1 oranında BSMV uygulanmaktadır. Bu yönüyle, yukarıda önerilen Tobin benzeri bir verginin taşınması gereken özelliklerde de belirtildiği gibi, bir yandan doğrudan (uzun vadeli) sermaye yatırımlarının olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmesi; öte yandan ise binde 1 gibi ılımlı bir vergi oranıyla spekülatif döviz satışlarının caydırıcı hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bankalar

ile yetkili müesseselerin kendi aralarında veya birbirlerine yaptıkları kambiyo satışları, Hazine ve Maliye Bakanlığına yapılan kambiyo satışları ile döviz kredisinin ödenmesine yönelik olarak, döviz kredisi kullanılan ya da kullanımına aracılık eden banka tarafından kredi borçlusuna yapılan kambiyo satışlarında BSMV oranı sıfır olarak uygulanmak suretiyle de bu türden işlemlerde vergilendirme nedeniyle ortaya çıkacak olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi sağlanmaktadır. Pek tabiidir ki bu yeni uygulamanın spekülatif veya doğrudan sermaye hareketleri üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerini gözlemlemek için zamana ihtiyaç bulunmaktadır. Zira çalışmamızın sekizinci bölümünde ifade ettiğimiz gibi bu türden düşük (ılımlı) oranlı vergilerle spekülatif işlemlerin önüne geçme noktasında tereddütler bulunduğu gibi, aksine, bu vergilerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkileyeceği yönünde görüşler de mevcuttur. 6802 sayılı Kanun uygulamasında yapılan bu düzenlemenin ülkemize yönelen yabancı sermayedarların tutum ve davranışları üzerine etkisi olup olmayacağını ve yahut bu etkinin yönü ve derecesini önümüzdeki süreçte kesin bir biçimde deneyimlemek mümkün olacaktır. Ancak bu noktada kesin bir biçimde vurgulamak gerekir ki 6802 sayılı Kanun ile kambiyo satışlarına üzerine uygulanan BSMV'yi, her ne kadar bünyesinde bir takım ortak fonksiyonlar barındırsa da, Tobin benzeri bir vergi olarak nitelendirmek mümkün bulunmamaktadır. Bu bakımdan spekülatif sermaye hareketlerinin ulusal ekonomimiz üzerindeki yıkıcı etkilerini önlemeye yönelik olarak yukarıda sıralanan nitelikleri haiz ve daha kapsamlı bir düzenlemeye ihtiyaç bulunduğu kanaatini taşımaktayız.

SONUÇ

Özellikle 90'lı yılları takiben kısa vadeli sermaye (sıcak para) hareketleri küresel bağlamda devasa hacimlere ulaşmıştır. 1990 öncesi dönemde 50 milyar \$ civarında olan gelişmekte

olan ekonomilere yönelen net sermaye akımları, 2010 yılı itibarıyla 719 milyar \$ ile zirveye ulaşmıştır. Bu çapta bir hacme ulaşan sıcak para da ekonomik, mali, sosyal, askeri ve siyasi nedenlerle görülen ani geri çekilmeler, döviz rezervi konusunda sınırlı kaynaklara sahip olan ekonomileri dış borçlarını ödemeleri noktasında ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bir başka deyişle; finansal işlem hacmindeki bu gelişmeler ışığında pek çok iç ve dış dinamiğe son derece duyarlı olan sıcak para ile gelişmekte olan ülkelerin kırılgan finansal yapıları birleştiğinde finansal istikrarsızlıklar kaçınılmaz hale gelmiş ve döviz kurundaki dalgalanmalar finansal (mali) krizlerin tipik tetikleyicisi halini almıştır. Pek tabiidir ki bu süreçte ulusal otoritelerin (hükümetlerin) söz konusu finansal hareketleri kontrol kabiliyetleri son derece zayıflamıştır.

Yale Üniversitesi öğretim üyesi James Tobin, 1972 yılında vermiş olduğu bir konferansta mali krizlerle mücadelede esas olanın piyasalardaki volatilitenin azaltılması olduğundan hareketle; döviz ticareti maliyetinin artırılarak kur dalgalanmalarının minimize edilmesini amaçlayan, bir paranın bir başka paraya dönüştürülmesine ilişkin spot işlemlerin vergilendirilmesi fikrini ortaya atmıştır. Tobin'e göre döviz kurlarındaki oynaklığı en aza indirmek, ülkelerin makroekonomik performansına yardımcı olmak ve bu vergiden sağlanan gelirle de uluslararası kalkınma çabalarına katkıda bulunmak için spot döviz işlemleri üzerine değer esasına dayanan, düşük oranlı ve bütün ülkeler için geçerli olacak %0,1 ile %1 arasında tek oranlı bir döviz işlem vergisi uygulanması gerekmektedir. Tobin'in, kendi ifadesiyle "*finansal sistemin aşırı yağlanmış çarkları arasına bir miktar kum serpmek*" şeklinde özetlediği bu vergi ile her ne kadar spekülative sermaye hareketlerinin yanında uzun vadeli (doğrudan-direkt) yatırımlar üzerine de ek bir maliyet yüklense de, bu ihmal edilebilir ve önemsenmeyecek nitelikte bir yan etki olacaktır. Tobin Vergisi önerisinin temeli-

ni kısa vadeli (spekülative) sermaye hareketleri üzerinde ek bir maliyet yaratmak suretiyle bunları caydırma ve bu yolla bir yandan ulusal para otoritelerini güçlendirme öte yandan ise küresel etkileri bulunan finansal krizleri önleme amacı oluşturmaktadır. Ancak bu temel amacın yanında Tobin Vergisi'nin gelir sağlama, mali tampon oluşturma, vergilemede eşitlik ve adaleti sağlama ve uluslararası koordinasyon ve işbirliğini sağlama gibi tali fonksiyonları da bulunmaktadır.

Teorik açıdan bakıldığında oldukça cazip bir önerme olmasına karşın Tobin Vergisi'nin topyekûn hayata geçirilmesi hususunda ciddi engellerle karşılaşıldığı açıktır. Bu engellerin başında ise, Tobin'in kendi söylemiyle de belirttiği üzere, küresel finans aktörleri gelmektedir. Bunun yanında verginin küresel olarak uygulanabilirliği ve denetimi noktalarında da ciddi zorluklar ortaya çıkmaktadır. Ancak tüm bu engellere rağmen küresel kriz dönemlerinin popülist söylemi olarak Tobin Vergisi belirli dönemler itibarıyla gündeme gelmekte, tartışılmakta ancak uygulamaya yönelik adımlar bir türlü atılamamaktadır.

Spekülative sermaye hareketleri nedeniyle oluşan kur dalgalanmaları ve bunların ekonomiler üzerindeki yıkıcı etkilerine yönelik birinci en iyi çözümün uluslararası tek para birimi yaratılması olduğu hususunda görüş birliği bulunsa da; böyle bir uygulamanın günümüz ekonomik ve siyasal şartlarında mümkün olmadığı düşünüldüğünde, karşımıza Tobin Vergisi benzeri en iyi ikinci çözüm uygulamaları çıkmaktadır. Tüm ülkelerce eşgüdümlü olarak uygulamaya geçmesi oldukça güç duran bu türden bir finansal işlem vergisini pek çok ülke ulusal bazda farklı yöntemlerle ve farklı isimlerle uygulamış ve uygulamaya devam etmektedir.

Ülkemize yönelen yabancı sermayenin de ağırlıklı olarak kısa vadeli ve spekülative nitelikte olması nedeniyle sermaye kontrolleri konusu popülaritesini korumaktadır. Zira Türkiye söz konusu sermaye hareketlerinin faturasını 1994,

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerle çok ağır biçimde ödemiştir. Bu bağlamda da Tobin Vergisi benzeri bir verginin küresel ölçekte olmasa dahi, tıpkı çeşitli ülkelerde olduğu gibi ulusal ölçekte uygulanması gerektiği yönünde ciddi öneriler mevcuttur. Pek tabiidir ki bu önerilerin temelinde de, Tobin Vergisi'nin standart argümanı olan "spekülatif sermaye hareketlerinin yaratmış olduğu yıkıcı etkilerin önlenmesi" fikri yatmaktadır.

Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) tarafından açıklanan son verilere göre ülkemizde 2016 yılındaki günlük ortalama döviz işlem hacmi 22 milyar \$ düzeyindedir. Buradan hareketle dahi bu büyüklükteki bir işlem hacminin kontrol altına alınması ve muhtemel yıkıcı etkilerinin minimize edilmesine yönelik bir tedbir olarak Tobin Vergisi benzeri bir döviz işlem vergisinin ülkemizde de uygulanması gerektiği düşüncesindeyiz. Ancak unutulmamalıdır ki; bu tarz ılımlı oranlı vergilerle spekülatif işlemlerin önüne geçme noktasında tereddütler bulunduğu gibi, aksine, bu vergilerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkileyeceği yönünde görüşler de mevcuttur.

Ülkemizde 1998-2008 yılları arasında, tam manasıyla Tobin benzeri vergi olmamakla birlikte, tüm kambiyo alım satım muamelelerine %0,1 oranında Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi uygulanmış; ancak 01.05.2008 tarihinde bu oran sıfır olarak belirlenmiştir. Öte yandan 14.05.2019 tarih ve 2019/1106 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 6802 sayılı Gider Vergileri Kanununun 33'üncü maddesinde yer alan BSMV nispetlerinin tespitine ilişkin 28/8/1998 tarihli ve 98/11591 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının eki Kararın 1'inci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde değişiklikle BSMV oranı kambiyo muamelelerinde satış tutarı üzerinden % 0,1 (binde 1) olarak yeniden tespit edilmiştir. Özetle; 14.05.2019 tarih ve 2019/1106 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile birlikte 15.05.2019 tarihinden itibaren (kararda belirtilen ve çalışmamızın onbirinci bölümünde açıklanan üç istisna işlem

dışındaki) tüm kambiyo satış işlemlerine binde 1 oranında BSMV uygulanacaktır. Bu türden uygulamaların küresel ölçekte hayata geçirilmediği müddetçe, uygulayan ülkeler açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı yönündeki görüşler karşısında spekülatif sermaye hareketlerini dizginlediği ve bu suretle yıkıcı etkilerini asgari düzeye indirdiği yönünde olumlu görüşler de mevcuttur. 6802 sayılı Kanun uygulamasında yapılan bu yeni düzenlemenin ülkemize yönelen kısa ve uzun vadeli yabancı sermaye hareketleri üzerindeki (muhtemel) etkilerini kesin bir biçimde gözlemlemek için zamana ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak tüm muhtemel negatif etkilerine rağmen bu türden bir finansal işlem vergisinin, en azından ulusal düzeyde mali tampon oluşturması bakımından, katiyetle uygulanmaya devam edilmesi; ancak bu noktada daha kapsamlı bir düzenleme-ye ihtiyaç bulunduğu kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- ALP, A. (2002). Uluslararası Mali Piyasalar-daki Gelişmeler ve Türkiye, İMKB Yayınları, İstanbul.
- ARIKAN, Z. ve YURTZEVE, H. (2004). "Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Bir Öneri: Tobin Vergisi", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:189.
- ATİLA, B. (2012), "Tüm Yönleriyle Tobin Vergisi-2", E-Yaklaşım, Sayı:233, (<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=13949>), Erişim Tarihi: 30.05.2019.
- BALSEVEN, H. ve ERDOĞDU, M. M. (2004). "Mali Krizleri Önlemede Sermaye Kontrol-leri: Malezya ve Şili Deneyimlerinden Türkiye için Dersler", Devlet Planlama Teşkilatı: 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar Tebliğ Metinleri – I.
- BIS Monetary and Economic Department. "Triennial Central Bank Survey: Foreign exchange turnover in April 2016", (<https://>

- www.bis.org/publ/rpfx16fx.pdf), Erişim tarihi: 27 Mayıs 2019.
- BORATAV, K. ve YELDAN, E. "Turkey: 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability, and Patterns of Distribution", (<http://repository.bilkent.edu.tr/handle/11693/37821>). Erişim tarihi: 04 Haziran 2019.
 - EĞİLMEZ, M. (2013). "Kendime Yazılar: İmkânsız Üçleme ve Türkiye'nin Durumu", (<http://www.mahfiiegilmez.com/2013/08/imkansz-ucleme-ve-turkiyenin-durumu.html>), Erişim tarihi: 29 Mayıs 2019.
 - ERDALOĞLU ERBİL, N. (2011). "Finans Piyasalarında 'Tekerlere Kum Savurmak': Tobin Vergisi- Görüşler-Uygulamalar- Türkiye Olabilirliği", E-Yaklaşım, Sayı: 223, (<https://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=12862>). Erişim tarihi: 31 Mayıs 2019.
 - FELIX, D. (1995). "The Tobin Tax Proposal: Background, Issues and Prospects", Futures, Vol.27, No.2.
 - GÜLER, B., KELEŞ, E., UÇAR, Ö. (2012). Finansal İşlem Vergileri ve Avrupa Birliği Uygulaması, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara.
 - IMF. (2018). "Revisiting the Determinants of Capital Flows to Emerging Markets—A Survey of the Evolving Literature", IMF Working Paper.
 - IMF. (2016). "World Economic Outlook, April 2016 : Too Slow for Too Long", World Economic and Financial Surveys, Washington.
 - İMKB. (1994). Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye, İstanbul, 1994, Araştırma Yayın No: 3.
 - KARGI, N. ve KARAYILMAZLAR, E. (2009). "Küresel Probleme Küresel Çözüm: Tobin Vergisi", Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:1.
 - KESKİN, N. (2009). "Sermaye Kontrolleri: Nedenleri, Türleri ve Ülke Deneyimleri", Sosyoekonomi Dergisi, Sayı:1.
 - KILDİŞ, Y. (2003). "Menkul Kıymet İşlem Vergisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 179.
 - KIR, T. (2018). Finansal İstikrarsızlıkların Önlenmesinde Alternatif Bir Araç Olarak Tobin Vergisi Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
 - NUR BAŞÇI, H. ve DİLBER, İ. (2017). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları", Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:32, Sayı:2, ss.15-45.
 - ÖZEL, S. (1998). "Globalleşme (Küreselleşme) ve Vergi İlişkisi", Yaklaşım, Yıl: 6, Sayı: 72.
 - PARK, J. H. (2002), "Globalization of Financial Markets and The Asian Crisis: Some Lessons for Third World Developing Countries", Journal of Third World Studies Americas, Vol.19.
 - SARAÇOĞLU, F. ve ŞAHAN, Ö. (2004). "Tobin Vergisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", Sayıştay Dergisi, Sayı: 55.
 - SMITH, J. G. (1997). "Exchange Rate Instability and the Tobin Tax", Cambridge Journal of Economics, Vol:21, Issue:6.
 - SPAHN, P. B. (1996). "The Tobin Tax and Exchange Rate Stability", Finance & Development, Vol.33, No.2.
 - STOTSKY, J. G. (1996). "Why a Two-Tier Tobin Tax Won't Work", Finance and Development, Vol.33, No.2.
 - ŞEN, H. ve SAĞBAŞ, İ. (2017). Vergi Teorisi ve Politikası, Barış Arıkan Yayınları, Ankara.
 - ŞEN, H., KESKİN, A., ÖZ, E. (2004). "Tobin Vergisi Spekülatif Amaçlı Döviz Hareketlerini Önlemede Bir Çözüm Olabilir Mi?", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:190.

- TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, (<http://evds.tcmb.gov.tr>).
- TEKİN, A. ve VURAL, İ. Y. (2006). "Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri", Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi, (Ed. Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayınevi, Ankara.
- TOBIN, J. (1974). The New Economics One Decade Older, New Jersey: Princeton University Press.
- TOBIN, J. (1978). "A Proposal for International Monetary Reform", The Eastern Economic Journal, Vol:4.
- TOBIN, J. (2001). "Die Missbrauchen Meinen Namen", Der Spiegel Online, (<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-20017795.html>). Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2019.
- TUNCER, S. (2007). "Tobin Vergisi (Genel Değerlendirme)", E-Yaklaşım, Sayı:170, (<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=7322>). Erişim tarihi: 30 Mayıs 2019.
- TÜRKER KAYA, Y. (1998). Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi: Türkiye Örneği, DPT Yayınları, Ankara.
- Vikipedi, "James Tobin", (https://tr.wikipedia.org/wiki/James_Tobin). Erişim tarihi: 28 Mayıs 2019.
- YAR, F. (2008). Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, Tobin Vergisi Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- YILMAZ, C. (2002). "Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi", Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı:24.
- ZENGİN, B. (2015). Küresel Sermaye Hareketlerinin Yönetilmesinde Tobin Vergisi ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.